

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 10 Sayı: 50 Volume: 10 Issue: 50

Haziran 2017 June 2017

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

TÜRK SİYASAL HAYATINDA BAŞKANLIK SİSTEMİNİ GÜNDEME GETİREN LİDERLER: TÜRKİŞ, DEMİREL, ÖZAL VE ERDOĞAN*
THE LEADERS WHO REVIVE THE PRESIDENTIAL SYSTEM IN THE TURKISH POLITICAL SCENE: TÜRKİŞ, DEMİREL, ÖZAL AND ERDOĞAN

Çağrı D. ÇOLAK**
Abdullah UZUN***

Öz

Başkanlık sistemi tartışmalarının Türkiye gündeminde önemli bir yer tutması, bu tartışmaların tarihsel arka planının zenginliği ile açıklanabilir. Türk siyasal hayatı, yasama ve yürütme ilişkilerinden kaynaklanan kriz dönemlerine tanıklık etmiş ve özellikle 1960 sonrası dönemde farklı gelenek ve ideolojiden gelen birçok siyasetçi bu krizlerin yaşanmamasının önkoşulu olarak başkanlık sistemini önermiştir. Bu çalışmada söz konusu kişilerin demeçleri irdelenmiş, demeçte bulunulan konjonktür hakkında bilgi verilmiş ve bu demeçlerden elde edilen gerçekler karşılaştırılmıştır. Böylelikle 1960 sonrası Türk siyasi tarihine yön veren aktörlerin başkanlık sistemini gündeme getirme gerçeklerinin paralellik arz edip etmediğine yönelik alan yazınına katkıda bulunulmuştur.

Anahtar Kavramlar: Türk Siyasal Hayatı, Yürütme, Başkanlık Sistemi.

Abstract

The fact that the debates of the presidential system holds an important scope in the Turkey's political agenda can be explained by the abundance of the historical background of these debates. Turkish political scene has experienced the crisis eras with the basis of legislation and executive power and many politicians who have different tradition and ideological baseline, have suggested presidential system for preventing this crisis as a main target after the 1960 era. In this study, subjected persons' statements were examined. Also it was informed about conjuncture of the statement and compared reasons which are obtained from this analysis. In this way, it was contributed to literature whether there is a similarity of these reasons as a topical issue from the discussions of actors who dominates the Turkish political life after 1960 era with the subject of "presidential system".

Keywords: Turkish Political Scene, Executive, Presidential System.

Giriş

Demokrasilerde anayasacılık çalışmaları, hükümet sistemine yönelik tartışmalarla ilişkili bir biçimde süregelmiştir. Nitekim Türk demokrasisi, bu iki sürecin eş zamanlı yaşandığı bir tarihi yansıtmaktadır. Örneğin, günümüzde, bir yanda hemen her kesimden vatandaşın 1982 Anayasası'nın değiştirilmesi gerektiğine dair inancı varken, diğer yanda yeni anayasa ile paralel olarak hükümet sisteminde ne gibi değişikliklere gidilmesi gerektiğine yönelik beklentiler yer almaktadır.

Türk anayasa tarihinde yer alan her anayasa değişikliği, beraberinde hükümet sisteminin dönüşmesine yol açmıştır. Açık bir ifadeyle, güçler birliğinden, güçlerin sert bir biçimde ayrılmasına doğru giden bir hükümet sistemi serüveni söz konusudur. 1921 Anayasası'nda, o dönemin şartları nedeniyle yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin tümünün bir yerde, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nde toplandığı "Meclis Hükümeti Sistemi" benimsenmiştir. Ardından 1924 Anayasası'nda, yine güçlerin birliğine ancak görevlerin ayrılığına dayanan karma bir hükümet sistemi geliştirilmiştir. Söz konusu karma sistemin oluşturulmasında karılan sistemler meclis hükümeti ve parlamenter sistemdir.

Güçlerin mecliste birleştirilmesinden ötürü 1921 ve 1924 Anayasalarında yasama fonksiyonu ağır basmaktadır. Dolayısıyla bu süreçte yaşanacak hükümet sistemi tartışmaları daha çok güçler birliğinin öngördüğü hükümet sistemleri üzerinden yaşanmıştır. Güçler birliğine dayanan sistemlerde, güçlerin yasamada birleşmesi durumuna meclis hükümeti sistemi adı verilmektedir. Meclis hükümetinde yasama ve yürütme işlevlerinin ayrılması öngörülmez; bazen görünüşte biçimsel olarak ayrılrsa da üstün otoriteye sahip olan meclistir (Çam, 1995: 536). Teknik yönden bir meclisin bütün yetkileri bizzat kendisinin kullanması mümkün olmayacağından "hükümet" görevleri verilen yürütme organları (komite veya kişi) oluşturulsa da,

* Bu çalışma, yazarların, 27-29 Nisan 2017 tarihleri arasında Van'da düzenlenen "Kamu Yönetimi Forumu 14"te "1960 Sonrası Cumhuriyet Tarihindeki Siyasilerin Başkanlık Sistemi ile İlgili Söylemlerine Yönelik Bir Araştırma" başlığıyla sundukları bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

** Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, SBE, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, cagricolcak61@ktu.edu.tr.

*** Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, abduallahuzun@ktu.edu.tr.

bunlar yasamanın gölgesinde kalmaktadır. Güçler birliğine dayanan sistemlerde güçlerin yürütmede birleşmesi halinde ise monarşi veya diktatörlük ortaya çıkmaktadır. Monarşi, otoritenin bir hükümdarın elinde olduğu, yetkilerinde sınırlamanın bulunmadığı ve soya dayalı iktidar devrini esas alan yönetim biçimini; diktatörlük ise devlet yetkilerinin tek kişinin elinde toplandığı, yöneticinin yasaların üstünde kabul edildiği ve genellikle keyfi idare tarzı yöntemleriyle öne çıkan yönetim şeklini ifade etmektedir (Okutan, 2014: 273).

1960 öncesindeki T.C. Anayasalarının güçler ayrılığını benimsememesi, çalışmanın tarihsel çerçevesinin 1960 sonrası içermesine neden olmuştur. Zira başkanlık sistemine ilişkin bir söylemin ortaya çıkması, öncelikle güçler ayrılığına dayanan bir sistemin teşekkülünü gerektirmektedir. 1961 Anayasası ile yumuşak da olsa getirilen güçler ayrılığı ilkesi, 1971-73 Anayasa Değişiklikleri, 1982 Anayasası ve 2007 Anayasa Değişiklikleri ile kademeli olarak sertleştirilmiş ve bu yönde yapılan her bir hamle, başkanlık sistemi tartışmalarına yol açmıştır.

1961 Anayasası'nda, yasama yetkisi TBMM çatısı altında "Millet Meclisi" ve "Cumhuriyet Senatosu" adlı iki meclise, yürütme yetkisi ise "Cumhurbaşkanı" ve "Bakanlar Kurulu"na verilmiştir. Kurulan hükümetin meclisten güvenoyu alma zorunluluğu, yürütmenin yasama içinden çıkması ve Cumhurbaşkanı'nun yetkilerinin sembolik olması açısından 1961 Anayasası, saf bir parlamenter sistem öngörmüştür. 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası sonucunda gerçekleştirilen 1971-73 değişiklikleriyle, 1961 Anayasası'nun özgürlükçü ve liberal yönleri kırılarak yürütmenin güçlendirilmesine yönelik hamleler yapılmıştır. Dolayısıyla 1961 Anayasası, 71-73 değişiklikleri ile saf parlamenter özelliğini yitirmiştir. Ardından 1980 Askeri Darbesi sonucu hazırlanan ve yürürlüğe giren 1982 Anayasası, Cumhurbaşkanı ile Başbakan'a yani yürütmeye vermiş olduğu yetkilerle parlamenter sistemde tıkanmalara yol açan sorunları önleme amacını gütmüştür. Son olarak yürütme organı yetki ve sorumluluk açısından yarı başkanlığa benzer bir sisteme dönüşen parlamenter sistem, 2007 değişikliklerindeki "Cumhurbaşkanı'nun halk tarafından seçilmesi" hükmü ile yeni bir yola girmiştir. Böylelikle başkanlık sistemi tartışmaları daha sağlam bir zeminde tartışılmaya başlanmıştır.

Çalışmada ilk olarak parlamenter, yarı başkanlık ve başkanlık sistemleri alt başlıklarıyla hükümet sistemlerine değinilmiş ve ardından Türk anayasalarının öngörmüş olduğu hükümet sistemleri 1961 ve 1982 Anayasaları ile 1971-73 ve 2007 Anayasa Değişiklikleri özelinde ele alınmıştır. Son olarak 1960 sonrası Cumhuriyet tarihinin etkili siyasi aktörlerinin başkanlık sistemi ile ilgili söylemleri incelenmiş ve böylelikle 1960 sonrası Türk siyasi tarihine yön veren aktörlerin başkanlık sistemini gündeme getirme gerekçelerinin paralellik arz edip etmediği değerlendirilmiştir.

1. Hükümet Sistemleri Üzerine

Hükümetmenin tekniğini ortaya koyması açısından hükümet sistemleri, devlet yönetimlerinde önemli bir yere sahiptir. Bir ülkede hangi hükümet sisteminin uygun olacağı, ülkenin tarihi tecrübeleri ve siyasi kültürü tarafından belirlenmektedir. Her hükümet sisteminin kendine özgü özellikleri, olumlu ve olumsuz yanları vardır. Ancak, işleyişleri ve başarıları mekanik değildir; yani sadece kâğıt üzerindeki kuruluş biçimlerine dayanmaz (Yayla, 2015: 286). Örneğin, ABD ile Güney Amerika'daki başkanlık sistemleri kâğıt üzerinde aynı olsa da, uygulanış bakımından farklılıklar arz etmektedir. Hükümet sistemleri, "güçler birliği" ve "güçler ayrılığı"ni öngörmeleri bağlamında ikiye ayrılmaktadır. İlki, kendi arasında meclis hükümeti, monarşi ve diktatörlük sistemleri olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Diğerisi ise başkanlık, yarı başkanlık ve parlamenter sistem olarak kategorize edilmektedir.

Siyasi düşünceler tarihinde güçler birliği anlayışının önde gelen savunucularından biri Thomas Hobbes'tur. O'na göre devlet, insanların rızası ile bir kez kurulduktan, yani iç savaşı sona erdirecek ve barışı sağlayacak kudretli bir kişi ya da bir kurul ortaya çıktıktan sonra, bir daha ne başka kişiye ne de bir meclise devredilmeyecek ve vazgeçilmeyecek yetkilerle donatılmış olmalıdır (Zabcı, 2013b: 447). Başka bir deyişle, Hobbes'un egemenlik anlayışı devredilemez ve bölüşülemez niteliktedir, yani mutlaktr. Öte yandan bir devletin, meşru egemeninin tek bir kişi, bir azınlık ya da çoğunluk olabileceğini belirten Hobbes'un kişisel tercihi tek kişinin yönetimidir. Başka bir deyişle, güçlerin birleştiği monarkın otoritesi, O'na göre, barışı koruyabilecek en iyi yönetimdir (Tannenbaum ve Schultz, 2015: 210-1). Dolayısıyla yasama, yargı ve yürütmeye ilişkin tüm yetkinin tek bir kişide olması gerektiğine inanan Hobbes, bu bağlamda güçler birliği anlayışını savunmaktadır.

Diğer yandan güçler ayrılığı anlayışının teorisyeni ve önde gelen savunucusu Montesquieu, iktidarın kötüye kullanılmasını engellemek için iktidarın bizzat iktidarı durdurmasının gerekliliğine inanmış ve üç erkin her şeyden önce kesinlikle farklı ellerde toplanması gerektiğine işaret etmiştir (Zabcı, 2013a: 561). Montesquieu'ya göre yasama, yürütme ve yargı arasında kesin bir görev ayırımının bulunması ve her bir gücün ayrı ellere verilmesi siyasal özgürlüklerin korunması açısından zaruret teşkil etmektedir (Zabcı, 2013a: 559-60). Nitekim modern demokrasilerin birçoğu güçler ayrılığı ilkesine bağlı hükümet sistemleri ile yönetilmektedir. Güçler ayrılığı, devletin üç fonksiyonundan (yasama, yürütme ve yargı) her birinin,

devletin ayrı bir kurumuna (sırasıyla, meclis, hükümet ve mahkemelere) emanet edilmesi gerektiğini ileri süren anlayıştır. Amacı, despotizmi uzak tutacak ve özgürlüğü savunacak bir şekilde devlet gücünü parçalara ayırmaktır (Heywood, 2014: 401). Ayrıca yürütmenin yasama içinden çıkmasını özgürlüklerin önüne dikilmiş bir engel olarak görmesi, O'nun güçler ayrılığının da sert olanını tercih ettiğine işaret eder. Başka bir deyişle, yürütmenin yasamadan bağımsız olması gerektiğine inanmaktadır.

Güçler ayrılığına dayanan sistemlerde güçlerin sert ayrılığı söz konusu olduğunda başkanlık sistemi; yumuşak ayrılığı söz konusu olduğunda parlamenter sistem; yumuşak ayrılıp devlet başkanının güçlendirilmesi söz konusu olduğunda ise yarı başkanlık sistemi kastedilmektedir (Okutan, 2014: 272).

1.1. Parlamenter Sistem

Parlamento terimi Fransızca (parler) "konuşmak" kavramından türetilmiştir (Heywood, 2014: 399). Odak noktasını parlamentonun oluşturduğu parlamenter sistemlerde, güçler ayrılığı zayıftır ve siyaset literatüründe bu zayıflık "yumuşak güçler ayrılığı" olarak ifade edilmektedir. Bu ifadenin kullanılması, yürütmenin yasama içerisinden çıkması ve dolayısıyla bu iki organın çakışmasından kaynaklanmaktadır. Sistemin en güçlü aktörü hem yürütme organının başı, hem de yasama organındaki en kalabalık partinin genel başkanı olarak Başbakan'dır. Bu nedenle parlamenter sistem "başbakanlık sistemi" olarak da anılmaktadır.

Başbakanlık hükümetinin iki temel özelliği vardır. İlki, Başbakan'ın meclisten çıkması ve ona hesap vermesi, ayrıca icranın ve bürokrasinin başı olarak hizmet etmesi nedeniyle Başbakanlık görevinin devletin yasama ve yürütme organları arasındaki ana bağlantı olmasıdır. İkincisi ise, Başbakanlık hükümetinin icra yetkisinin Başbakan'ın elinde toplanması ve hem kabinenin hem de tek tek bakanların fiilen itaati sonucunu vermesidir (Heywood, 2014: 435). Başka bir deyişle, parlamenter sistemin en aktif ve güçlü aktörü Başbakan'dır. Yayla (2014: 73), İngiltere'deki kuvvetli başbakan figürünün dolayısıyla parlamenter sistemin ortaya çıkışının İngilizce bilmeyen ithal bir prensten kaynaklandığını¹ belirtmektedir. İngiltere'den başka birçok liberal demokrasi de parlamenter hükümet biçimini benimsemiş, bunların çoğunu İngiliz parlamento modeline dayanmalarından ötürü Westminster² sistemler oluşturmuştur.

Yürütmenin iki başlı olması, doğrudan halk tarafından seçilmemesi, yasamanın güvenine dayanması, her iki organın birbirini feshedebilmesi, aynı kişinin hem yasamada hem yürütmede yer alabilmesi ve Bakanlar Kurulu'nun yasama çalışmalarına katılabilmesi parlamenter sistemin önde gelen özellikleridir (Gözler, 2008: 102-4). Bu çerçevede oluşturulan parlamenter hükümet sistemlerine yönelik eleştiriler; genellikle seçim sistemi, siyasi istikrarsızlık, yürütmede çift başlılık şeklinde özetlenmektedir (Arslan, 2013: 9). Parlamenter hükümet yapısını uygulayan devletlerin önemli bir kısmında zayıf ve istikrarsız hükümetler olması, hükümet yapısına istikrar ve güç kazandırmak amacıyla birtakım usullerin öngörülmesine yol açmıştır. Bu usulleri barındıran parlamenter sistemlere genel olarak "rasyonelleştirilmiş parlamentarizm" adı verilmektedir (Gözler, 2008: 108).

Türkiye'de klasik anlamda parlamenter sistem 1961 Anayasası ile uygulanmış, akabinde yaşanan birtakım istikrar problemlerine yönelik rasyonelleştirilmiş parlamentarizm uygulamaları ise 1971-73 Anayasa Değişiklikleri ve 1982 Anayasası'nda yer almıştır.

1.2. Yarı Başkanlık Sistemi

Parlamenter sistem ile başkanlık sisteminin karışımı niteliğinde bir hükümet sistemidir. Yürütmenin Cumhurbaşkanı ve Başbakan tarafından temsil edildiği iki başlı bir yapıyı içermesi ve yasama ile yürütmenin birbirini feshetme yetkisine sahip olması yönlerinden parlamenter sisteme; Cumhurbaşkanı'nın yetki bağlamında güçlü olması ve halk tarafından seçilmesi yönlerinden başkanlık sistemine benzemektedir.

En belirgin örneğine Fransa'da rastlanılan yarı başkanlık sistemi, parlamenter sistemin istikrarsızlığına çözüm bulma amacıyla formüle edilmiştir. Bu bağlamda, Fransa'nın V. Cumhuriyet'e geçişinin en temel nedeni, IV. Cumhuriyet döneminde parlamenter hükümetler boyunca yaşanan siyasi istikrarsızlıktır. Bu dönemde partiler arasındaki bölünme, kronik bir istikrarsızlığa ve parlamentonun yasama faaliyetleri esnasında kilitlenmesine neden olmuştur (Aydın ve Aliyev, 2013: 43). 1947'den 1958'e kadar Fransa'da yirmi üç hükümet değişiminin yaşanması, söz konusu siyasi istikrarsızlığın en belirgin

¹ 1714'te tahta çıkan İngiltere Kralı I. George'un İngilizce bilmediği ve Hannover'i Londra'ya tercih ettiği için gelişmekte olan bir kurumsal araca yönelmiş ve yürütme erkini Başbakan'ın yönettiği kabineye teslim etmiştir. 1721'den 1742'ye kadar kabineye Sir Robert Walpole başkanlık etmiş ve böylece başbakanlık kurumu ortaya çıkmıştır (Roskin, 2011: 30).

² Sıklıkla parlamentoların anası olarak tabir edilen Westminster Parlamentosu'nun kökleri, şövalyelerin ve kasaba temsilcilerinin, kralın mahkemesine dâhil edildiği 13. yüzyıla kadar gitmektedir. 14. yüzyılda, bir yanda şövalyeleri ve kasaba temsilcilerini, diğer yanda baronları ve kilise üyelerini temsil etmek üzere ayrı kamaralar (Avam Kamarası ve Lordlar Kamarası) oluşturulmuş, buna rağmen Parlamento'nun Kral'a üstünlüğü 1688'deki Şanlı Devrim'e kadar kurulamamıştır (Heywood, 2014: 399-400).

kanıtıdır. Yayla (2014: 73), Fransa'nın yarı başkanlığa geçişini istikrarsızlıktan kaynaklanan korku ile De Gaulle'ün şahsi iktidar arzusu³ gibi nedenlere dayandırmaktadır.

Öte yandan, yarı başkanlık sisteminde bile istikrarsızlığa yol açacak durumlar oluşabilmektedir. Yasama içerisinden çıkan yürütmenin Başbakan ve Bakanlar Kurulu'ndan oluşan ayağı ile halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanı'nın aynı siyasi parti veya geleneğe mensup olmaması, siyasi istikrarın sarsılması ile sonuçlanabilmektedir. "Cohabitation"⁴ kavramıyla ifade edilen bu dönemlerde, Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasındaki güç dengesi, Başbakan lehine sonuçlanmakta ve Cumhurbaşkanı bu dönemde siyasi üstünlüğünü kaybetmektedir. Cohabitation olmayan dönemlerde sistem Cumhurbaşkanı'nın siyasi üstünlüğe sahip olması nedeniyle başkanlık sistemine, Cohabitation olan dönemlerde ise sistem Başbakan'ın siyasi üstünlüğü nedeniyle parlamenter sisteme yaklaşmaktadır (Aydın ve Aliyev, 2013: 30).

Türkiye'nin mevcut hükümet sistemi de 1982 Anayasası'nın formüle ettiği güçlü ve halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanı uygulaması nedeniyle -anayasada ifadesini bulmasa da- şeklen yarı başkanlık sistemi olarak ifade edilebilir.

1.3. Başkanlık Sistemi

Yürütmenin yasama içerisinden çıkmaması, başka bir ifadeyle, bir kişinin hem yasama hem yürütmeye mensup olamaması açısından sert bir güçler ayrılığını içeren başkanlık sisteminin en tipik örneğine ABD'de rastlanmaktadır. Bu sistemde hem yürütme hem de yasama doğrudan halk tarafından ayrı ayrı seçilmektedir. Başkan seçimler sonunda yürütmeyi üstlenme yetkisini kazanmakta ve Bakanlar Kurulu adıyla oluşturacağı ekibini yasama organı üyesi dışındaki isimlerden seçmektedir. Güçler ayrılığını sert veya güçlü kılan özellik tam da bu noktada kendisini göstermektedir. Yani kadrosu ve yetkileriyle yasama ile yürütme arasındaki ayrılık parlamenter sisteme nazaran çok daha aşikâr hale gelmektedir (Yayla, 2014: 70).

Gözler (2008: 92-3), başkanlık sisteminin özelliklerini yürütme organının tek kişilik olması, Başkan'ın halk tarafından seçilmesi, yasamanın güvenine dayanması, yasama organını feshedememesi ve yasama organının çalışmalarına katılamaması ve aynı kişinin hem yasamada hem de yürütmeye yer alamaması şeklinde özetlemiştir. Yürütmenin yasamayı, yasamanın da yürütmeyi feshedememesi, parlamenter sistemlerde olduğu gibi istikrarsız hükümet tehlikesini bertaraf etmekte, her iki gücü de daha istikrarlı bir yapıya kavuşturmaktadır.

Parlamenter sistemin 18. yüzyıl sonundaki koşullara uyum göstererek değişmesi sonucunda ortaya çıkan Başkanlık sistemi, aslında parlamenter sistemle aynı kültür ortamının bir ürünüdür (Kalaycıoğlu, 2014a: 427). Başka bir ifadeyle, her iki sistem de özü itibariyle demokratik ve güçler ayrılığı esasına dayanmaktadır. Ancak başkanlık sistemi, güçlerin daha sert bir ayrımını içermesi ve istikrara daha fazla vurgu yapması bakımından parlamenter sistemden ayrılmaktadır.

ABD'de sistemin başarıyla işlenmesini sağlayan itici güç, toplumun siyasi kültüründen kaynaklanmaktadır. Amerikan siyasi partilerinin disiplinli partilere nazaran daha serbest özellikler taşıması, başka bir ifadeyle, parti genel başkanı veya gruplarının almış olduğu kararların bir parlamenter için bağlayıcı nitelik taşıması, sistemin başarılı bir şekilde işlenmesine olumlu etkide bulunmaktadır. Güçlü yürütmeyi ifade eden sistemin ABD'deki başarısını, gelir düzeyinin yüksekliğine, demokratik kültürün ve yurttaşlık bilincinin yerleşmiş olmasına ve federal sisteme bağlayan Türköne (2008: 184-5); federal sistemde devlet başkanının eyaletler üzerinde çok sınırlı yetkilerinin olması sayesinde Başkan'ın gücünün otomatik olarak dengelendiğini belirtmektedir. Ayrıca ABD'de yürütmenin hâkimiyetine karşı güç dengesi sağlamak amacıyla yasama organına da bir dizi yetki verilmiştir (Heywood, 2012: 220). Güçlerin sert bir biçimde ayrılışının sistemin işleyişine zarar vermesini engellemek ve organlar arasında işbirliği ve uyumu sağlamak amacıyla fren ve dengeler sistemi⁵ oluşturulmuştur. Bu tip bir siyasi kültüre dayanmayan ve fren ve denge mekanizmalarının tesis edilmediği başkanlık sistemleri, kişisel diktatörlüklerin yolunu açabilmektedir (Okutan, 2014: 280). ABD'deki birikime sahip olmayan başka ülkelerde düzenin hangi uçlara kayabileceğini göstermek için genellikle Latin Amerika başkanlık uygulamaları örnek gösterilmektedir.⁶ Türköne (2008:

³ De Gaulle, IV.Cumhuriyet'te yürütmenin zaaf içinde olmasından nefret ettiği, ancak kendi tarzına engel çıkaracak olan güçler ayrılığı nedeniyle Amerikan türü başkanlık sisteminden de hoşlanmadığı için hem icracı bir Başkan hem de bir Başbakan'dan oluşan melez bir sistemi, yarı başkanlık sistemini icat etmiştir (Roskin, 2011: 123).

⁴ "Cohabitation" kavramı ilk kez 1986-88 yılları arasında sol kanattan seçilen Cumhurbaşkanı François Mitterrand'ın sağ kanattan oluşan Jacques Chirac Hükümeti ile yürütme gücünü paylaşması durumunu betimlemek için kullanılmıştır (Aydın ve Aliyev, 2013: 30).

⁵ ABD'de Başkan'ın yetkisinde bulunan bazı önemli atamalar ile uluslararası antlaşmaların Senato'nun onayına tabi olması, Başkan'ın ihtiyacı olan bütçeyi Kongre'nin kabul yetkisi, Temsilciler Meclisi'nce suçlanıp Senato tarafından yargılandıktan sonra 2/3 çoğunlukla Başkan'ın cezai sorumluluğuna karar verme yetkisinin Kongre'de olması gibi araçlar, Kongre'nin Başkan'ı dengeleyen ve frenleyen araçlar arasında sayılabilmektedir. Öte yandan yasama organının elindeki bu türden yetkilere karşılık, Başkan'ın elinde Kongre'ye mesaj gönderme ve Kongre'nin çıkardığı kanunları veto etme yetkilerinin bulunması, her iki organı birbirine bağlayan, aralarında bir denge kuran ve birbirleriyle işbirliğine zorlayan araçlardır. (Döner, 2013: 107-8).

⁶ Latin Amerika'daki ülkeler, ABD'den esinlenerek başkanlık sistemini benimsemişlerdir. Ancak, İspanyolca "caudillismo" denen bu kavram yalnızca "önderlik", resmi olmayan anlamlarda kullanıldığında da "patronluk" demektir (Ataöv, 2011: 166).

184)'ye göre başkanlık sistemi, ABD dışında hemen hiçbir ülkede başarılı olamamıştır. Ancak bu görüşün aksi istikametinde fikir beyan edenler de mevcuttur.⁷

Başkanlık sisteminin güçlü yönleri istikrarlı bir yönetime yol açması, güçlü bir yürütme yaratması, daha demokratik bir yönetim olması; zayıf yönleri ise yönetim süreleri açısından katı olmasının yanı sıra rejim krizlerine, çift meşruluk sorununa, siyasal kutuplaşmaya ve iktidarın kişiselleşmesine yol açabilmesi olarak ifade edilmektedir (Gözler, 2008: 96-8). Kalaycıoğlu (2014a: 443-4), başkanlık sisteminin problemlerini belli başlı şu özellikleri üzerinden özetlemiştir:

- Yürütmenin de yasama gibi halkoyuyla belirlenmesi sonucu oluşacak çift başlılık ve meşruiyet krizi;
- Çok partili sistemin mevcut olması durumunda demokrasinin çalışamaz hale gelmesi;
- Görev sürelerindeki katılığın hesap verebilirlik ve siyasal katılmayı anlamsızlaştırması;
- Yürütme-yasama ilişkilerinin "sıfır toplamlı bir oyun" arz etmesi;
- Başkan'ın Başbakan'a göre daha zor değiştirilmesi ve
- Başkanlık sistemlerinin hükümet istikrarı sağlamalarına karşın siyasal sistemi istikrarsızlığa sevk etme potansiyeli.

Başkanlık sisteminin istikrarsızlığa yol açacağı yönünde başka eleştiriler de mevcuttur. Gül (2013: 65)'e göre Başkan, sadece yürütme yetkisini denetim altında tutmakla yetinirken, Başbakan ise sağlam bir yasama çoğunluğu sayesinde, yürütmenin yanı sıra, yasama meclisini de büyük ölçüde denetim altında tutabilmektedir.

Disiplinli partilerin olduğu, demokratikleşme ve siyasal kültürün çok fazla gelişmediği Türkiye'de başkanlık sisteminin Latin Amerika'dakine benzer sonuçlar doğurabileceği konusunda yaygın görüş birliği vardır (Arslan, 2013: 11). Türköne (2008: 184) aynı kaygularla Türkiye'de uygulanacak başkanlık sisteminin, siyaseti kilitlemesi ve Latin Amerika ülkelerindeki gibi istikrarsızlığa yol açması tehlikesinin oldukça güçlü bir ihtimal olduğuna vurgu yapmaktadır. Ancak bununla birlikte, son dönemde başkanlık sistemine geçilmesi yönünde de görüşler yoğunlaşmakta, hatta bunlar siyasetin de ötesinde sosyolojik gerekçelerle ortaya konmaktadır. Örneğin, Bağlı (2013: 20-1), başkanlık sisteminin sosyolojik gerekçelerini şu şekilde özetlemektedir:

- Farklılıklardan oluşan toplumsal yapının sahip olduğu doğal işleyişi tek tipleştirmek isteyen ulusalcılık politikalarının neden olduğu etnik sorunlar;
- Kamu işleyişi ve otoritesi ile ontolojik bir bağ içinde olmadığı halde din ve vicdan alanının belli bir form içinde olmasını dikte eden laiklik politikaları ve meselesi;
- Son derece paylaşımcı ve üretken olan toplumsal yapıdaki iş ahlakının ve işleyişinin kurmuş olduğu doğal dengenin kamu eliyle ezici bir rekabet ortamına dönüşmesinin sonucunda ortaya çıkan gelir dağılımındaki eşitsizlik.

2. Türk Anayasalarının Öngördüğü Hükümet Sistemleri

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan itibaren dört anayasa ile yönetilmiştir. 1921, 1924, 1961 ve 1982 Anayasaları ile hükümet sistemini kısmen dönüştüren 1971-73 ve 2007 Anayasa Değişiklikleri; Cumhuriyet tarihinde yasama ile yürütme arasındaki ilişkilerin belirlendiği temel kaynaklar niteliği taşımaktadır.

1921 Anayasası'nın geçerli olduğu üç yıllık süre zarfında meclis, devlet olarak akla gelebilecek olan her türlü egemenlik tasarrufunu kullanabilen tek yapıdır. Yürütme ve yargı yasamanın birer komisyonu niteliği taşımakla birlikte, egemenlik tasarrufu yalnızca TBMM'ye aittir. Bu devletle özdeşleşen yasama organı görüntüsü, 1924 Anayasası ile birlikte parlamenter modeli andıran bir güç dağılımına doğru evrilmiş, başka bir ifadeyle, yasama çoğunluğuna egemen olan yürütme uygulamasına geçilmiştir (Kalaycıoğlu, 2014b: 371).

Öte yandan 1924 Anayasası, birçok modern anayasadan farklı olarak, siyasi partileri, siyasi sistemin ve meclisin unsurları olarak göstermemiş; yalnızca Büyük Millet Meclisi İktidarı'na siyasi partileri tanımıştır (Karpat, 2014: 467). Yani siyasi partilerin siyasi varlık göstermeleri, meclise girmelerine bağlı olmuştur.

1921 Anayasası, güçler birliği esas çerçevesinde saf bir meclis hükümeti öngörürken; 1924 Anayasası ise yine güçler birliği ancak görevler ayrılığı esasına göre bir hükümet sistemi formüle etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nde güçler ayrılığı esasının getirildiği ilk anayasa 1961 Anayasası olmuştur. Klasik bir parlamenter sistemi içeren 1961 Anayasası'nda 1971-73 yılları arasında birtakım değişiklikler yapılmasıyla

⁷ Can (2013: 165)'a göre, "başkanlık sisteminin başarıyla uygulandığı tek ülke ABD'dir, onun dışındakiler pek fazla başarılı olamamıştır" şeklindeki klişe, 70'lerde doğru olsa da bugün artık doğru değil. Çünkü demokratikleşme dalgaları ile birlikte başkanlık sistemi ile yöneltilen otoriter rejimler de demokratikleşiyor. Ancak bu ülkelerde otoriterlikten demokratikleşmeye doğru gidiş, başkanlık sisteminden parlamenter sisteme doğru bir gidiş anlamına gelmiyor. Başkanlık sistemi demokratikleştiriliyor. Öte yandan demokratik olmayan parlamenter sistemlerde demokratikleşme tartışmalarında başkanlık sistemine geçiş eğilimi de güçlü bir şekilde kendini hissettiriyor. Fransa parlamenter sistemden başkanlığa doğru kayan bir ülkedir. Türkiye'de 1961'den 1982'ye geçiş ve ardından 2007 değişikliğiyle Cumhurbaşkanlığı'nın halk tarafından seçilmesinden de bu yöndeki eğilimi okumak mümkündür.

yürütme güçlendirilmeye çalışılmıştır. Daha sonra 1982 Anayasası ve aynı anayasada 2007 yılında yapılan değişiklikler ile kademeli bir şekilde yürütmenin gücü artırılmıştır.

Gerek başkanlık sistemi gerekse parlamenter sistem güçler ayrılığı esasına göre kurgulanmış demokratik hükümet modelleridir. Dolayısıyla, bu sistemlere yönelik tartışmaların, özellikle güçler ayrılığını öngören anayasaların yürürlükte olduğu dönemlerde ortaya çıkması olağandır. Bu nedenle, çalışmanın tarihsel çerçevesini güçler ayrılığı ilkesinin anayasal zeminde ilk kez kabul edildiği 1961 Anayasası'ndan günümüze gelen süreç oluşturmaktadır. Bu bağlamda öne çıkan dönüm noktaları; 1961 ve 1982 Anayasaları ile 1971-73 ile 2007 Anayasa Değişiklikleridir.

2.1. 1961 Anayasası

Türkiye'de 1946 yılında uygulamaya geçen çok partili siyasal hayat, o tarihten itibaren günümüze kesintisiz bir biçimde gelememiştir. Yaklaşık onar sene arayla yaşanan kesintilerin ilki, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'dir. Bu süreçte Demokrat Parti (DP) iktidardan uzaklaştırılmış ve yönetim Milli Birlik Komitesi (MBK) tarafından devralınmıştır. Yaklaşık on yedi ay süren MBK döneminde, bir taraftan yeni bir anayasa ve seçim kanunu gibi reformlarla DP yönetiminde rayından çıktığı iddia edilen Kemalist cumhuriyetin temel taşları oturtulmaya çalışılırken; diğer taraftan da yeni anayasa, DP döneminde yaşananlara mahal vermeyecek şekilde formüle edilmiştir (Çaylak ve Baran, 2014: 422). Zürcher (2014: 356), 1961 Anayasası hazırlayıcılarının esas amacının meclisi başka kurumlarla dengelemek suretiyle, DP'nin sahip olduğu türden bir iktidar tekelinin önüne geçilmesi olduğunu ifade etmektedir. Zira 1924 Anayasası'nın öngördüğü yapıda mecliste çoğunluğa sahip olan parti neredeyse sınırsız bir hareket özgürlüğüne sahip olmuş ve MBK yeni anayasayı bu duruma tekrar imkân tanımayacak şekilde düzenlemeye çalışmıştır.

MBK, kendi çözümlerini ortaya koyamayınca, yeni bir anayasa hazırlamaları için İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Sıddık Sami Onar'ın başkanlığında bir grup akademisyeni içeren bir komisyon oluşturmuş ve bu komisyon, 27 Mayıs hareketinin niteliğini tamamen değiştirerek onu sıradan bir hükümet darbesinden kurumsal bir devrime dönüştürmüştür (Ahmad, 2014: 153). 6 Ocak 1961'de hazırlıklarına başlanan, 27 Mayıs 1961'de tamamlanan Anayasa⁸, 9 Temmuz 1961'de halkoyuna sunulmuş ve %61 civarında evet oyuyla halk tarafından kabul edilmiştir (Unat, 2012: 280).

1961 Anayasası, Milli Güvenlik Kurulu'nda (MGK) orduya verilen siyasal rol gibi önemli bir istisna dışında, liberal bir çerçeve oluşturmuştur (Findley, 2014: 312). Anayasa, parlamenter bir hükümet sistemi öngörmüş, yargı bağımsızlığını güvence altına alan düzenlemelere yer vermiş ve devlet sisteminin temel unsurlarından olmak üzere MGK ve Anayasa Mahkemesi'ni kurmuştur. Ayrıca laiklik, milliyetçilik ve Kemalizm tercihlerinin doğal uzantıları olan bazı kısıtlamalarla birlikte, çok partili bir demokratik hayatın asgari gerekliliklerini karşılayan ilkelere ve temel kurumsal düzenlemelere anayasa metninde yer verilmiştir (Erdoğan, 2012: 124-5).

1961 Anayasası yasama ve yürütmenin sistemi ve birbirleriyle olan ilişkileri açısından 1924 Anayasası'ndan ayrılmaktadır. Yasama artık iki meclisli hale gelmiştir. Millet Meclisi her dört yılda bir nispi temsil sistemine göre seçilen 450 üyeden, Senato ise doğrudan çoğunluk oyuyla seçilen ve üçte biri her iki yılda bir yenilenen 150 üyeden oluşmaktadır. Çavdar (2013: 102)'a göre iki meclisli sisteme ihtiyaç duyulmasının nedeni, DP'nin çoğunluk diktasıdır. Meclis kararlarının iki meclisli bir parlamento yapısında daha iyi irdeleneceğini düşünülmüş ve kurulu düzenin savunulması açısından da aranan bir kurum olarak Senato oluşturulmuştur. Ancak Senato, uygulama açısından böyle bir görev yapamamıştır.

Öte yandan, anayasanın genel liberal çerçevesine uymayan uygulamalar da yok değildir. MBK'nin bütün üyelerinin hayat boyu devam etmek üzere senatör olmaları bu uygulamaların en tipik örneğidir (Ahmad, 2014: 155). Bu çelişkili durumu Karpat (2013: 187), bir taraftan eski elitist rejimin askeri vesayet sayesinde güçlendirilerek canlandırılması; diğer yandan aynı askeri idarenin 1961 Anayasası'nı kabul ederek siyasi hakları ve özgürlükleri genişletmesi olarak görmektedir.

1961 Anayasası'nın Türk anayasa tarihi açısından en özgürlükçü metin olduğu noktasında hemen her anayasa hukukçusu mutabıktır. Ancak bu özgürlükçü anayasa on dokuz yıl yürürlükte kalabilmiş, hatta onuncu yılında anayasa metninde hatırı sayılır değişiklikler yapılmıştır. Bu durumun bazı özel nedenleri vardır. Bunlardan ilki, her ne kadar anayasa liberal hassasiyetler göz önünde bulundurularak hazırlansa da, ülkedeki siyasi yelpazenin iki ucunda liberal olmayan siyasal hareketlerin yer almasıdır (Findley, 2014: 351). Milliyetçi-muhafazakâr ile sosyalist cenahın çatışmaya varan rekabeti, özgürlükçü anayasanın kısa ömürlü olmasının başlıca nedeni olarak gösterilebilir. İkinci neden ise Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu'nun idam edilmelerinin Türk halkının ve özel olarak DP tabanının zihninde kötü izler bırakmasıdır. DP yanlılarının anayasanın hazırlanması sürecinden dışlanmış olmaları, DP-AP geleneğinden

⁸ Türkiye'nin en özgürlükçü anayasası olarak kabul edilen ve bir başlangıç bölümü ile 157 madde ve 22 geçici maddeden oluşarak o zamana kadar yapılmış olan Osmanlı-Türk Anayasalarının en uzununu olan 1961 Anayasası'nın öngördüğü kurumlar ve tanıdığı haklar açısından düşünüldüğünde Türkiye'de yeni bir dönemi başlattığı söylenebilir (Unat, 2012: 80).

gelen seçkinler ve halk arasında olumsuz bir ruh hali yaratmış, daha sonraki yıllarda Adalet Partisi (AP) çevreleri bu anayasayı bir türlü kabullenememişlerdir. Erdoğan (2012: 114)'a göre, 1961 Anayasası uygulamasının yeterince başarılı olmamasında bu psikolojik blokajın önemli bir etkisi vardır.

Özetle, 1961 Anayasası, Menderes döneminde ortaya çıkan uygulamaların (yürütmenin güçlü olması sonucu) tekrarlanmaması için yasamayı yürütme organına göre daha etkili konuma getirmiştir. Bir bakıma 1961 Anayasası yürütmeyi ikinci plana itmiş, yürütmenin zayıflamasının olumsuz sonuçları görülmeye başlanınca, 1971 yılında bu sonuçları bertaraf edecek anayasa değişikliklerine gidilmiştir (Arslan, 2013: 10).

2.2. 1971-73 Anayasa Değişiklikleri

Türk siyasal hayatında demokrasi, yalnızca askerin yönetimi devraldığı zamanlarda kesintiye uğramamıştır. Ordunun uyarı ve tehditleri doğrultusunda gerçekleşen demokrasi kesintileri de söz konusu olmakla birlikte, bunun en tipik örneği 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası'dır.

Süleyman Demirel'in Başbakanlığı ve Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanlığı dönemine denk gelen muhtıra, emir komuta zinciri çerçevesinde Memduh Tağmaç, Faruk Gürler, Muhsin Batur ve diğer komuta kademesi önderliğinde ordu tarafından yayınlanmıştır (Unat, 2012: 282). Müdahale, ordunun iktidarı doğrudan devralmayıp sivil siyasetçilere ne yapmaları gerektiğini gösteren "muhtırayla yapılmış bir darbe" olması açısından 1960'tan farklıdır (Findley, 2014: 312). Karpat (2013: 203)'a göre, gücünü ordunun devletçi-elitistler ve CHP'yle işbirliği geleneğinden alan muhtıra, aslında enine boyuna düşünülmemiş ve erken doğmuş bir hareket sayılabilir.

1971-73 arası dönem teknokrat hükümetlerine tanıklık etmiş ve demokratik siyasi hayata dönüş ancak 1973 seçimleri ile mümkün olabilmıştır. Ayrıca bu dönemde yapılan anayasa değişiklikleri ile yürütmenin yasama karşısındaki hareket alanı genişlemiştir. Erdoğan (2012: 141)'a göre, 1971-73 Anayasa Değişiklikleri, esas itibariyle, 1961 Anayasası'nun liberal yönlerini budamaya ve devlet otoritesini güçlendirmeye yönelik değişiklikleri içermektedir. Bakanlar Kurulu'na kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisinin verilmesi, üniversite özerkliğinin zayıflatılması ve Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT)'nin özerkliğinin kaldırılması gibi uygulamalarla yürütme güçlendirilmiş; tüm hak ve özgürlükler için geçerli olan sınırlama hükümlerinin getirilmesi, memurların sendika kurma hakkının kaldırılması ve üniversite öğretim elemanlarının siyasi partilere üye olabilmelerinin imkânsız hale getirilmesi ile temel hak ve özgürlükler kısıtlanmıştır. Öte yandan yargısal birtakım güvenceler ortadan kaldırılarak askeri yargı sivil yargının aleyhine genişletilmiştir.

Kırılğan bir zeminde ilerleyen siyasal hayat 1973'te 12 Mart öncesindeki duruma göre daha parçalı ve kırılğan bir hale gelmiş; kurulan bütün hükümetler çok parçalı koalisyonlar ve azınlık hükümetleri şeklinde olmuştur (Fedayi, 2014: 491). 1971 yılında altı yıldır tek başına iktidar olan bir AP varken, müdahaleden sonraki dokuz yıllık süre zarfında tek başına iktidarın olduğu hiçbir dönem yaşanmamıştır. Yasamaya ağırlık veren 1961 Anayasası'nun istikrarsız yönlerini bertaraf etmek için yürütmeyi kuvvetlendiren anayasa değişiklikleri, istikrarın sağlanması açısından yeterli olmamıştır.

2.3. 1982 Anayasası

Yürütmeyi güçlendiren 1971-73 Anayasa Değişiklikleri, yetmişlerin istikrar sorununu çözememiş, ayrıca başka sorunların da mevcut olmasıyla demokrasi 12 Eylül 1980'e geldiğinde yeniden kesintiye uğramıştır. Zürcher (2014: 387), 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'ne yol açan gelişmeleri artan asayiş sorunları, Kürt ayrılıkçılığı, kördüğüm olmuş gibi görünen siyasal sistem, harap olmuş ekonomi ve İslami köktencilik tehlikesi olarak özetlemiştir. 1971'de muhtırayla Başbakanlık'tan indirilen Demirel, dokuz yıl aradan sonra bu kez darbeye bu koltuğu terk etmek zorunda kalmıştır. Kenan Evren liderliğinde gerçekleştirilen müdahale sonrası yönetim, üç yıl süreyle Milli Güvenlik Konseyi'nin elinde olmuştur.

Bu süreçte yeni anayasanın hazırlanma prosedürü şu şekilde izlenmiştir: Danışma Meclisi içinden oluşturulan Anayasa Komisyonu'nun oluşturduğu anayasa metni önce Danışma Meclisi'nde kabul edilmiş, ardından MGK'nın onayına sunulmuş; MGK bu metinleri aynen veya değiştirerek kabul etmiştir (Tekin ve Okutan, 2011: 196). Bu çerçevede hazırlanan 1982 Anayasası, 7 Kasım 1982 tarihinde halkoyuna sunulmuş ve %92,27 oranla kabul edilmiştir.

1982 Anayasası'nda, yürütme üzerinde dengeleme ve denetleme etkisi yapacak olan kurum ve kuralları¹⁰ büyük ölçüde azaltmıştır (Kalaycıoğlu, 2014b: 373). Yeni anayasa özü itibariyle özgürlükleri

⁹ Bu anayasanın hazırlanmasında askeri cunta, 1961 Anayasası'nın hazırlanmasında ve 1971 müdahalesinin ardından yapılan anayasa değişikliklerinde askeri cuntaların oynadığı rolden çok daha büyük bir rol oynamıştır. MGK'nın dışında devlet kurumlarında gittikçe artan siyasileşmeyi ve kutuplaşmayı görmüş olan 1980 askeri müdahalecileri, Türkiye'de demokrasinin kurtuluşunun MGK'yı daha fazla güçlendirmek olduğunu düşünmüşlerdir. Bu arada, parlamenter sistemi korurken, simgesel olmanın ötesinde yetkilere sahip bir cumhurbaşkanlığı oluşturmuşlardır (Heper, 2011: 155).

¹⁰ Senato feshedilmiş; Anayasa Mahkemesi'nin yasaların esas yönünden anayasaya aykırılığını ele alması engellenmiş; yargı, idari ve mali olarak yine Adalet Bakanlığı'na bağlanmış, üniversitelerde olduğu gibi özerklikler ya kaldırılmış ya da TRT'de olduğu gibi çeşitli

kısıtlayan, yürütmenin yetkilerini yasamaya göre güçlendiren ve yeniden tanımlayan; Milli Güvenlik Konseyi aracılığıyla ordunun siyasal sistem üzerindeki gözetim ve denetimini rutin hale getiren bir içeriğe sahiptir. Devlet-birey ilişkilerinin düzenlenişi bakımından 1961 Anayasası ile karşılaştırıldığında devletçi yönü ağır basan anti-liberal bir metindir (Akgün, 2014: 558).

Temel amaçlarından birisi yürütmeyi güçlendirmek olan 1982 Anayasası, yürütme organı içinde de özellikle Cumhurbaşkanı'nı güçlendirmiş ve onu çok önemli yetkilerle donatarak anayasal-siyasal sistemin merkezine yerleştirmiştir (Atar, 2012: 152). Nitekim Ahmad (2014: 220), anayasanın bir başkanlık anayasası niteliğinde olduğunu ve 1958 De Gaulle anayasasıyla dikkat çekici bir benzerlik taşıdığını ve de başlıca amacının Cumhurbaşkanı'nın yetkilerini artırarak yasa ve düzenin güvence altına alınması olduğunu belirtmiştir. Ancak 1982 Anayasası çerçevesinde, kabul edilen hükümet sistemi parlamenter sistemdir. Cumhurbaşkanı'nın devletin koruyucusu olarak büyük bir gücü¹¹ olmakla birlikte, siyasi yürütmenin başı değildir. Başbakan ve Bakanlar Kurulu ile yürütme yetkisini paylaşmaktadır. Ancak 1982 Anayasası'nda parlamenter rejim içinde yürütme güçlendirilmeye çalışılırken tercih Cumhurbaşkanı'nı güçlendirme yolunda kullanmıştır (Arslan, 2013: 10). Diğer yandan, yasamadaki ikili yapı sona erdirilmiş, Senato kaldırılmış ve tek meclisli parlamento sistemine geri dönmüştür.

1982 Anayasası, birçok bakımdan 1960'lardaki anayasal gelişmeleri tersine çevirmiştir. Rasyonelleştirilmiş parlamentarizm uygulamaları ile birlikte yürütmenin bu denli güçlendirilmesinin yanı sıra, basın ve sendika özgürlüğü ve kişi hak ve özgürlükleri sınırlandırılmıştır. Ayrıca anayasaya dâhil olsalar bile temel hak ve özgürlüklerin ulusal çıkarlar, kamu düzeni, ulusal güvenlik, Cumhuriyet düzeninin tehlikede olması ve kamu sağlığı gerekçesiyle sınırlanabileceği hatta askıya alınabileceği belirtilmiştir (Zürcher, 2014: 405).

Öte yandan, 1982 Anayasası, 1961 Anayasası döneminde yaşanan Cumhurbaşkanlığı seçimi ve hükümet krizlerinin bir daha yaşanmaması amacıyla tikanıklıkları giderici çeşitli çözüm yolları getirmiştir. Örneğin, 1980'de altı ay boyunca seçilemeyen Cumhurbaşkanlığı makamı için en çok dört tur sürecek bir seçim usulü öngörmüş, dördüncü turda da Cumhurbaşkanı'nın seçilememesi halinde TBMM seçimlerinin derhal yenilenmesi usulünü getirmiştir. Yine 1961 Anayasası döneminde kronik hale gelen hükümetlerin kurulamaması sorununu aşabilmek amacıyla, çeşitli ihtimallerde kırk beş gün içerisinde hükümetlerin kurulamaması veya kurulup da güvenoyu alamaması hallerinde Cumhurbaşkanı'na TBMM seçimlerini yenileme yetkisi verilmiştir (Döner, 2013: 112). Ayrıca yeni Cumhurbaşkanı'nın seçilmesine kadar eskisinin göreve devam etmesini içeren düzenleme ile makamın boş kalmaması sağlanmıştır (Çağlayangil, 2007: 246).

1982 Anayasası'nın parlamenter niteliği, güçlü yetkilere sahip Cumhurbaşkanı'ndan dolayı sarsılmıştır. Özellikle doksanlı yıllar, Cumhurbaşkanı'nın güçlü yetkileri nedeniyle yaşanan Cumhurbaşkanı-Başbakan gerilimlerine sahne olmuştur. Turgut Özal-Mesut Yılmaz, Süleyman Demirel-Tansu Çiller ve Ahmet Necdet Sezer-Bülent Ecevit gerilimleri bu bağlamda değerlendirilebilecek önde gelen örneklerdir.

2.4. 2007 Anayasa Değişiklikleri

Türkiye'de, 2007 yılında yapılan bir anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi kabul edilmiş ve sistem resmîyette belirtilmese bile yarı başkanlık niteliği kazanmıştır. Yarı başkanlık sisteminin en temel özelliği, Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesidir. Derdiman (2013: 244), Türkiye'de hükümet sisteminin, 2007 yılında yapılan anayasa değişikliklerinden evvel bile, yarı başkanlık sistemine yaklaştığı için "aktif-sorumsuz başkanlı parlamenter sistem" olduğunu dile getirmiştir.

Bu bağlamda, 2007 yılı Türkiye için dönüm noktası teşkil etmektedir. Hükümete yönelik darbe planlarının deşifre edilmesi, muhalefette bulunan Kemalist kadroların "Tehlikenin farkında mısınız" temalı demeç ve yayınları, ülkenin dört bir yanında yapılan "Cumhuriyet mitingleri", 24 Nisan 2007'de Genelkurmay Başkanlığı'nun resmi internet sitesinden yayınlanan ve "e-muhtra" olarak adlandırılan bildiri ve Cumhurbaşkanlığı seçimi krizi, 2007'yi önemli kılan gelişmeler olmuştur. Müdahale amacı taşıyan e-muhtra'nın toplum ve siyaset mekanizmasında karşılık bulmaması, hükümet sisteminin bu sorundan etkilenmemesiyle sonuçlanmıştır. Ancak Cumhurbaşkanı'nın seçilememesi, hükümet sistemi açısından ciddi sorunların yaşanmasına yol açmıştır.

Ahmet Necdet Sezer'in görev süresinin dolması nedeniyle 2007 yılında yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimine Yargıtay Onursal Başsavcısı Sabih Kanadoğlu'nun toplantı yeter sayısı konusunda ortaya atmış olduğu iddia damgasını vurmuştur. Türk siyasal hayatında "367 Krizi" olarak yerini alan bu iddia,

kısıtlamalar altına alınmıştır. Dernekleşme, partileşme, dernek ve partilerin çalışma alanları da ciddi biçimde koşul ve kısıtlarla daraltılarak, politik katılmanın her türünü azaltan TBMM'deki çoğunluklar dışında hiçbir etkin denetleme ve dengeleme sınırlaması getirmeyen bir rejim oluşturulmuştur (Kalaycıoğlu, 2014b: 373).

¹¹ Cumhurbaşkanı: Başbakan'ı, bütün Anayasa Mahkemesi üyelerini ve diğer yüksek memurları atama; kanun tasarılarını meclise geri gönderme; belirli durumlarda erken seçim kararı alma; acil bir durumda ülkeyi kararnameyle yönetme; Genelkurmay Başkanı'na atama ve Milli Güvenlik Kurulu'na başkanlık etme yetkilerine sahip olmuştur (Findley, 2014: 353)

Cumhurbaşkanı'nın seçilememesine yol açmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) milletvekili sayısının 367 olmaması ve Deniz Baykal liderliğindeki Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) milletvekillerinin toplantıya katılmamaları, gözleri diğer muhalefet partileri olan Anavatan Partisi (ANAP) ve Doğru Yol Partisi'ne (DYP) çevirmiştir. Erkan Mumcu liderliğindeki ANAP'ın yirmi ve Mehmet Ağar liderliğindeki DYP'nin altı milletvekili eklendiğinde, toplantı yeter sayısı iddiasını geçersiz kılacak biçimde 367'den fazla sayıda milletvekili rakamına ulaşılacak olunmasına rağmen (Özipek, 2014: 683), bu iki partinin ani bir kararla meclisteki seçim toplantısına katılmamaları Cumhurbaşkanlığı seçimini dolayısıyla da siyaseti kilitlemiştir. Ardından gidilen erken seçimde oylarını büyük ölçüde yükselten AKP, Milliyetçi Hareket Partisi'nin (MHP) barajı geçmesi nedeniyle milletvekili sayısını artıramamıştır. Ancak Devlet Bahçeli liderliğindeki MHP'nin meclisteki seçime katılması, Cumhurbaşkanlığı seçiminin önünü açmış ve Abdullah Gül, Türkiye Cumhuriyeti'nin TBMM tarafından seçilen son Cumhurbaşkanı olmuştur.

Cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi usulünün benimsendiği için 2007 değişikliklerinden sonra 1982 Anayasası'nın benimsediği hükümet sisteminin saf bir parlamenter hükümet sistemi olduğunu söylemek mümkün değildir (Gözler, 2009: 407). Hatta Derdiman (2013: 244)'a göre, Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesiyle birlikte, Anayasadaki mevcut yetkileri de düşünüldüğünde, Türkiye'deki hükümet sisteminin "şeklen yarı-başkanlık" sistemine dönüştüğü söylemek yanlış olmayacaktır.

Görüldüğü üzere, saf parlamenter bir sistemin öngörüldüğü 1961 Anayasası'ndan günümüze kadar uzanan süreçte, hükümet sistemi açısından getirilen yenilikler, aşamalı bir biçimde yürütmenin yasamadan ayrılması ve daha güçlü bir hale gelmesi şeklinde sonuçlar doğurmuştur.

3. Türk Siyasetçilerin Başkanlık Sistemi ile İlgili Söylemleri

Türkiye, zaman zaman parlamenter sistemin sorgulandığı ve başkanlık sisteminin önerildiği tartışmalara sahne olmuştur. Söz konusu tartışmalar, ya yetkilerinden tatmin olmayan Cumhurbaşkanları, ya da koalisyon hükümetleri dönemlerinde yürütmenin zayıflığından ve istikrarsızlığından şikâyetçi olanlar tarafından gündeme getirilmektedir (Türköne, 2008: 183). Bu açıdan bakıldığında, Türk siyasal hayatında başkanlık sistemini gündeme en çok getiren liderlerin Alparslan Türkeş, Süleyman Demirel, Turgut Özal ve Recep Tayyip Erdoğan olduğu görülmektedir. Kimi, demeçlerinde, kimi ise oluşturduğu doktrinde bu sistem üzerinde hassasiyetle durmuş ve bu konuyu sürekli gündemde tutmaya çalışmıştır.

Hükümet sistemi konusundaki tartışmalara bakıldığında temelde iki görüşün ortaya konulduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi, Türkiye'nin 21. yüzyılda dünya devletleri arasında hak ettiği yeri alabilmesi, yaşadığı siyasi, ekonomik ve idari sorunlarını çözebilmesi ve mevcut anayasayla oluşturulan vesayet sisteminin sona erdirilebilmesi için ülkenin etkin ve verimli bir şekilde yönetilmesi gerektiği bunun da ancak başkanlık sistemi ile mümkün olacağı görüşüdür. İkincisi ise, başkanlık sisteminin ABD hariç diğer ülkelerde başarılı bir şekilde işlemediği, buralarda antidemokratik uygulamalara yol açtığı, Türk insanının lidere itaat kültürü nedeniyle başkanlık sisteminin ülkede antidemokratik uygulamalara yol açacağı hatta padişahlığın yeniden geleceği ve zaten ülkede parlamenter sistemin geleneklerinin yerleştiğine dair görüştür (Döner, 2013: 102). Heper (2011: 156)'e göre, Türkiye'de zaman zaman zorlu siyasi krizler yaşanmasına rağmen, gerek siyasi seçkinler gerekse fikir insanlarının büyük kısmı parlamenter sistem dışındaki herhangi bir sistemi otoriter kabul etme noktasında ortak davranmışlardır. Türk toplumunun lidere ağırlıklı rol atfeden siyasi eğilimi bu algılayışta önemli rol oynamaktadır. Her ne kadar güçlü bir yürütme erki oluşturma noktasında başkanlık sisteminin daha elverişli bir ortam sunduğuna yönelik genel bir kanı bulunsa da, parlamenter sistemin, yürütme erkini güçlü bir konuma getirmeye, teoride olmasa da siyaseten ve fiilen daha yatkın olduğuna inanılmaktadır. Parlamenter sistemin daha esnek bir yapı sunması, yasama-yürütme arasındaki uzlaşma kanallarının daha fazla olması ve çoğunluğu elde eden partinin hem yasama hem de yürütmede etkin olması bu genel düşünceye yol açmaktadır (Gül, 2013: 67).

Ancak son yıllarda başkanlık sistemi geçmişe nazaran daha tok seslerle dillendirilmekte, hatta "Türk tipi başkanlık sistemi" ismiyle özgün modeller önerilmektedir. Örneğin, Bağlı (2013: 22), Türk tipi başkanlık sistemi ile istikrarlı yönetim sorununun yanı sıra etkin yönetim sorunu da çözülmek isteniyorsa, Başkan'a yalnızca kanun koyma yetkisinin değil kararname çıkarma yetkisinin de verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Derdiman (2013: 263), başkanlık sisteminin birtakım özgün özellikler ile getirilmesi gerektiğine vurgu yapmış ve anayasa teklif paketindeki bu gereklilikleri Başkan'a meclisi feshedebilme, güçleştirici veto ve yargı organlarına atama yapma yetkisi verilmesi şeklinde özetlemiştir.

Gündemde sıcaklığını koruyan başkanlık sistemi hakkında siyasi liderlerin "neler"i, "ne zaman", "kime karşı", "neden" söylediğini belirlemek, bu isimlerin başkanlık sistemini hangi gerekçelerle istediklerini açıklamak ve bu gerekçeler arasında paralellik bulunup bulunmadığına yönelik çözümleme yapmak amacıyla Türkeş, Demirel, Özal ve Erdoğan'ın söylemleri incelenmiştir.

3.1. Alparslan Türkeş

Türkiye’de milliyetçiliğin siyasal hareket ve partiye dönüşmesi sürecinin en aktif aktörlerinden biri olan Türkeş, altmışlı yıllarda başlayan siyasal hayatının her döneminde çeşitli vesilelerle başkanlık sistemini savunduğunu belirtmiştir. Cumhurbaşkanlığı veya Başbakanlık yapmayan, yalnızca kısa dönemlerde Milliyetçi Cephe Hükümetleri’nde Başbakan Yardımcılığı yapan Türkeş, askeri geçmişiyle beslenen bu görüşünü Türk milletinin tarihi özellikleriyle desteklemeyi ihmal etmemiştir (Akdağ, 2007: 462):

Türk Milleti, kendi milli tarihini, örf, adet ve ananelerini, kendi milli hasletlerini dikkate alan, modern ilmi ve tekniği önder alan yüzde yüz yerli ve milli bir idare sistemi kurmalıdır. Çünkü her milletin idare sistemi kendi şartlarına, karşı tercihine ve milli özelliklerine göredir. Herhangi bir milletin sistemini olduğu gibi almak gerçeklere uymaz. (Türkeş, 2014: 33)

Türkeş’in önerdiği sistem öncelikli olarak diğer toplumlarda mevcut olan bir sistemin transferi niteliği taşımamaktadır. Başkanlık sistemini önerirken başka ülkelerin hükümet sistemlerine ve bu sistemlerin başarı ya da başarısızlıklarına atıfta bulunmamaktadır. Başkanlıkla ilgili söylemlerinde ilk dikkat çeken öge, yürütmenin çift başlı oluşuna bakışıdır. Çift başlı yürütmenin başlı başına Türk töresine aykırı olduğuna vurgu yapmaktadır:

Güçlü devlet şahsiyetli ve dirayetli devlet başkanlarıyla kaimdir. Bunun için biz, başkanlık sistemini getireceğiz. Çünkü cesur, adil ve bilgili bir Başkan, kuvvetli bir devlet yapısının ilk şartıdır. Devlet başkanlığı, Reis-i Cumhurluk ve Başbakanlık olarak ikiye bölünmez. Bölünme olan yerde zaaf vardır. Bu Türk’e yaraşmaz.¹²

Diğer öne çıkan vurgu ise Cumhurbaşkanı’nın halk tarafından seçilmesi gerektiğine olan inancıdır. Hem 1973 hem de 1980 Cumhurbaşkanlığı seçimleri arifesinde bu görüşünü sıklıkla çeşitli araçlarla tekrarlamıştır:

Tarafsız ve partiler üstü olması gereken Cumhurbaşkanı seçiminde uygulanması gerekli olan en iyi usul halkoyuna müracaat etmek olacaktır.¹³

Gerçek demokrasiye inanan insanların, karşılaşılan güçlükleri çözümlenmede daima halkoyuna başvurmaları gerekmektedir. Demokrasiye dayalı bütün memleketlerde referandum müessesesi vardır ve bu müessese ülkenin müşküllerini çözmekte yararlı olmaktadır.¹⁴

Biz MHP olarak çok önceleri Cumhurbaşkanı’nın doğrudan halk tarafından seçilmesini, milletimizi ilgilendiren önemli konularda referandum yapılmasını talep etmiş ve bu görüşlerimizi her vesile ile tekrarlamışızdır.¹⁵

Türkeş, bu görüşlerini yalnızca toplantılarda ve demeçlerinde işlemekle kalmamış, en önemli ideolojik üretimi olan, ilk başta 16 sayfalık bir broşürken 1978’te 672 sayfalık bir milli doktrin kitabı haline gelen “Dokuz Işık¹⁶”ta da ifade etmiştir. Eserinde yalnızca yürütmedeki çift başlılıktan değil, yasamadaki çift başlılıktan da yakın Türkiye, iktidar olmaları durumunda her iki organı da tek başlı hale getireceğini şu ifadelerle açıklamıştır:

Milli devletin yürütme gücünün başının ikiye bölünmesi otoriteyi zayıflatması bakımından son derece mahzurludur. Biz bu gerçeklerin ışığı altında Cumhurbaşkanı ve Başbakanı, devlet başkanı ismiyle birleştirmek ve yürütme organının sahibini tek kişi yapmak azim ve kararındayız. Başkanlık sistemi diye adlandırdığımız bu görüşümüzün tahakkuku halinde Devlet Başkanı, referandum usulü ile bizzat milletin kendisi tarafından seçilecek ve böylece halkın yönetime katılması ve kendilerini ilgilendiren konularda alınacak olan kararlara bizzat iştirak etmesi sağlanarak milli demokrasi tesis edilmiş olacaktır... Milliyetçi Hareketçiler olarak defalarca bugünkü meclis yerine tek meclis sisteminin getirilmesi ve Senato’nun kaldırılarak Millet Meclisi’nin 300 kişiden teşekkül etmesini ve bunun memleketimiz için hayırlı bir durum olacağını ifade etmişizdir. Yasama gücünün tutucu ve işleri geciktirici durumdan kurtarılıp milli toplumun ihtiyaç ve şartlarına göre düzenlenmesi ancak bu şekilde mümkündür. Az gelişmiş ülkeler, çok yönlü bir kalkınma durumunda oldukları için, seri ve hızlı kanunlar çıkaracak bir yasama organına şiddetle ihtiyaç gösterirler. Türkiye’de de tek başkan, tek meclis sisteminin kurulması geniş halk kitlelerini ilgilendiren konularda halkın temayülünü belirtecek referandum müessesinin tesisi son derece kaçınılmaz bir zarurettir. Fakir milletin alın terleri ile iki mecliste 600’ü aşkın vekilin beslenmesi hiçbir ölçüye sığmaz (Türkeş, 2010: 274).¹⁷

Bu ifadelerin 1970’li yıllarda yazıldığı esnada, 1961 Anayasası’nın uygulandığı ve yasama ve yürütmenin çift başlı oluşunun karar alma süreçlerini ne denli etkilediği gözden kaçırılmaması gereken

¹² Alparslan Türkeş’in 28 Eylül 1970 tarihinde Konya’da MHP İstişari Meclis toplantısında “Devlet Yapısı Tamamen Değişecektir” adlı konuşmasından (Turhan, 2009: 85) aktarılmıştır.

¹³ Alparslan Türkeş’in MHP Gemlik İlçe Kongresi’nde yapmış olduğu “Devlet Başkanını Halk Seçmelidir” başlıklı konuşmanın 26 Mart 1973 tarihli Devlet Gazetesi’nde yayınlanan bölümünden (Turhan, 2009: 144) aktarılmıştır.

¹⁴ Alparslan Türkeş’in İstanbul’da basına vermiş olduğu “Devlet Reisi Gizli Pazarlıkla Değil Halk Tarafından Seçilmelidir” başlıklı yazılı demecin 29 Mart 1973 tarihli Bizim Anadolu Gazetesi’nde yayınlanan bölümünden (Turhan, 2009: 146-7) aktarılmıştır.

¹⁵ Alparslan Türkeş’in Süleyman Demirel’in Cumhurbaşkanı’nı halkın seçmesine yönelik teklifi konusunda yapmış olduğu “Cumhurbaşkanı’nı Halkın Seçmesi En İsbetli Yoldur” başlıklı açıklamanın 23 Mayıs 1980 tarihli Hergün Gazetesi’nde yayınlanan bölümünden (Turhan, 2009: 574).

¹⁶ Vatanseverlik, ülkücülük ve ahlakilik üzerine vurgu yapan, popülist damardan, karakteristik bir “herkes için en iyisi” platformu sunan Türkeş tarafından kaleme alınan doktrin (Landau, 2008: 179).

¹⁷ Alparslan Türkeş’in basına vermiş olduğu “Otorite Buhranına Son Vereceğiz” başlıklı yazılı demecin 29 Temmuz 1973 tarihli Bizim Anadolu Gazetesi’nde yayınlanan bölümünden “Dokuz Işık” kitabına aktarılmıştır.

hususlardır. Diğer yandan Türkes, sürekli olarak tek, güçlü ve hızlı icraya değinmiş; bunun önünde engel olan yasamadaki ikili yapının sona erdirilmesini istemiştir. Yine "Dokuz Işık"ta geçen aşağıdaki cümleleri bu isteğini kanıtlar niteliktedir:

Milliyetçi Hareket, tek başkan, tek meclis sistemini savunur. Çağımız kuvvetli, adil ve hızlı icra çağıdır, Türk milleti, dünya imparatorlukları kurduğu devirlerde kuvvetli, adil ve hızlı icra sistemini uygulamıştır. Kuvvetli ve hızlı icra, icra gücünün tek elde toplanmasıyla mümkündür. Bunun için tarih ve töremize uygun olarak başkanlık sistemini savunuyoruz. İcrayı, Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlık olarak ikiye bölemeyiz. Her konuda bütünleşmeci olduğumuza göre, icranın başında da bütünleşmeci olmalıyız. Türk tarihinde icra organı, hiçbir zaman bölünmemiş, yani tek bir başkan tarafından yürütülmüştür. Milliyetçi Türkiye'de de demokratik milli cumhuriyet ilkesi içinde başkan, Türk milletinin yürütme organının tek başı olacaktır. Tek başkan sistemine uygun olarak yasama organı yönünden de tek meclis sistemini savunuyoruz. Avrupa krallık veya federal devlet rejimlerinin bir mirası olan Senato'nun, Millet Meclisi yanında yasama işlerini geciktiren bir hüviyet taşıması dolayısıyla kaldırılmasını istiyoruz (Türkes, 2010: 273).¹⁸

Bu ifadeler ışığında, Türkes'in başkanlık sistemi arzusunun altında yatan anahtar kavramlar; milli bir sistem, tek başlı yürütme, tek meclisli yasama, halk tarafından seçilen cumhurbaşkanı ve güçlü ve hızlı karar alabilen bir yürütmedir.

3.2. Süleyman Demirel

Başkanlık sistemi kapsamında söylemleri değerlendirilmesi gereken önemli isimlerden biri Süleyman Demirel'dir. Demirel, 1965-71, 1975-77, 1979-80, 1991-93 yılları arasında on bir yıl Başbakanlık, 1993-2000 yılları arasında da yedi yıl Cumhurbaşkanlığı yapmış; Başbakanlığı döneminde iki kez askeri müdahale ile görevinden uzaklaştırılmış; Cumhurbaşkanlığı döneminde ise ordu ile siyaset arasında uzlaşmacı bir tutum izlemeye çalışmış ve Türk siyasi hayatına damga vurmuş bir siyasi liderdir. Kırk yıllık siyasi hayatının yarısına yakınında doğrudan iktidarda bulunan Demirel'in altın yılları, 1965-71 arasında salt çoğunlukla iktidar olduğu dönem olsa da (Kılıçoğlu, 2016: 220), yürütmenin ve yasamanın her kademesinde görev yapması, O'nun başkanlık sistemi ile ilgili söylemlerini dikkate değer kılmaktadır. Çünkü Demirel, Türk siyasi hayatında Cumhurbaşkanlığı, tek başına iktidar ve koalisyon hükümetlerinde Başbakanlık, koalisyon hükümetlerinde Başbakan Yardımcılığı ve yasamada ana muhalefet partisi liderliği görevlerini icra eden tecrübeli ender siyasetçilerden biridir.

Demirel'in siyasete gerçekçi ve pragmatik yaklaşımının ardında yatan başlıca nedenlerden biri, yönetim sahnesinde birbirinden farklı birçok rolü oynamasıdır. Bu durum, kendisini sık sık görünürde çelişkili açıklamalarda bulunmaya götürmüştür. Örneğin Demirel, önemli konulardaki siyasi dönüşlerini hızla ve bozuntuya vermeden mantığa uydurmaya çalışırken yaptığı, "*dün dündür, bugün bugündür*" açıklamasıyla ünlüdür (Arat, 2008: 107). Türk sağının önemli bir siyasi aktörü olan Demirel, sürekli olarak, iktidarda veya muhalefette oluşuna göre farklı tutum belirlemekle itham edilmiştir. Hatta Çaha (2012: 143)'ya göre, 1993-2000 yılları arasında Çankaya'daki Demirel, sağcı bir liderden çok, Türkiye şartlarına uygun solcu (devletçi, ulusalcı, statükocu, militarist) bir lider görüntüsü sergilemiştir. Bu portrenin belirmesinde Türkiye'nin üçüncü sivil cumhurbaşkanı olan Demirel'in bu görevini yerine getirirken partiler arasında tarafsız kalmaya özen göstermesi ve ordu-siyaset ilişkilerinde ordu tarafında bulunması rol oynamaktadır.

Demirel, her zaman güçlü idareden yana olmuştur. Bu tercih, 1924 Anayasası'nın güçler birliği ilkesini ısrarla sahiplenen Menderes-Bayar çizgisinin devamıdır. O'nun bu tavrı milli irade söyleminin çoğunlukçu ve muhafazakâr demokrasi anlayışıyla da uyumludur. 1961 Anayasası'nın getirdiği güçler ayrımı, Demirel'in özellikle 1970'lerde, temel politik meselesi olmuştur. O'na göre, bu anayasa güçler ayrılığı ilkesiyle yürütmeyi kuvvetsizleştirmiş, demokratik otoriteyi tesirsiz hale getirmiştir (Bora, 2005a: 569). Yine Bora (2005a: 569)'nın ifadesiyle Demirel, güçler ayrılığı ilkesinin, Anayasa Mahkemesi, yüksek yargı organları ve diğer anayasal özerk kurumlarla, milli iradeye dayanmayan güç odakları yarattığını ve hükümetin icra gücünü sakatladığını düşünmüştür. Ayrıca milli iradeyi zayıflatması, yasamanın işleyişini güçleştirmesi ve hükümete haklar değil görevler vermesi gerekçeleriyle sürekli olarak 1961 Anayasası'nı eleştirmiştir (Arat, 2008: 117). Demirel, 1961 Anayasası ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır:

1961 Anayasası'nda hükümetin hizmet görmesi esas alınmamış, bilakis hizmet görürken zarar vermesi ihtimali düşünülerek çalışmasını frenleyici bir tutum içinde olunmuştur. Esasen 1961 Anayasası ile hükümete yetki değil görev verilmiştir. Memleketimizde, milletin hükümet ve devlete olan itimadını daha çok zedelememek için ve memleket hizmetlerinin daha çabuk görülebilmesi için, hükümetin yetki ile teçhizi şarttır. Bu husus anayasa değişikliği gerektirir (Tuncer, 2007: 142).

İktidarda olduğu sırada verilen 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası, Demirel'in aklındaki birçok anayasa değişikliğini hızlandırmıştır. Demirel, müdahaleyi eleştirmeye devam etmekle birlikte, Parlamento'nun gücünü pekiştiren anayasal değişiklikleri onaylamıştır. Yani, Arat (2008: 117)'in ifadesiyle müdahalenin, milli iradeye ve AP'ye karşı yapıldığının ilan edilmesine rağmen, gönlündeki anayasa değişikliklerini

¹⁸ Alparslan Türkes'in 8 Ekim 1973 tarihli radyo konuşmasından "Dokuz Işık" kitabına aktarılmıştır.

getirdiği için yeni rejimle işbirliği yapmakta tereddüt etmemiştir. Söz konusu anayasa değişikliklerinin yürütmeyi güçlendirmesi Demirel'in bu reaksiyonu göstermesine yol açan başlıca etkindir.

İstikrar O'nun için hep önemli bir öge olmuştur. 1961-1965 dönemindeki dört koalisyon¹⁹ hükümetiyle geçen dönemi "yatırımların gerçekleştirilemediği, muzır cereyanların alıp yürüdüğü, idare mekanizmalarının mütereddit ve randımsız hale geldiği, vatandaşın büyük bir ümitsizlik ve huzursuzluğa kapıldığı bir dönem²⁰" olarak değerlendirmektedir (Türk, 2014: 108). Öte yandan İçener (2015: 333), Demirel'in istikrarı sivil demokratik rejimin kesintiye uğramaması anlamında kullandığını da belirtmektedir.

Demirel, anayasanın kendince sıkıntılı olan hükümlerini altmışlarda dile getirmişse de, bu dönemde başkanlık sistemine ilişkin bir öneri getirmemiştir. Demirel'in başkanlık sistemine 1973 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin kriz üreten havasında yer vermeye başladığı görülmekte, 1980'e gelindiğinde meclis tarafından seçilemeyen Cumhurbaşkanı'nı halkın seçmesini öngören tek maddelik bir anayasa değişikliği teklifi verdiğine rastlanmaktadır (İçener, 2015: 329). Ancak bu dönemde Demirel'in ortaya koyduğu görüşler, başkanlık sistemini enine boyuna tartışmaktan ziyade yalnızca Cumhurbaşkanı'nun halk tarafından seçilmesi önerisini içermektedir.

1980 Askeri Darbesi nedeniyle siyasi yasaklı olduğu süre içerisinde sürekli olarak 1982 Anayasası'nı eleştirmesine rağmen, 1991'de Başbakanlık koltuğuna oturduktan sonra 1982 Anayasası'nın, büyük ölçüde bizzat O'nun 12 Eylül arefesinde dillendirdiği taleplerle uyduğuna çok yerde dikkat çekilmiştir (Bora, 2005a: 569). Bu açıdan göstermiş olduğu reaksiyon, 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası sonrası göstermiş olduğu reaksiyonla paralellik göstermektedir.

Demirel'in 1970'lerin sonlarından itibaren dönem dönem gündeme getirdiği Cumhurbaşkanı'nı halkın seçmesini öngören anayasa değişikliğine ilişkin görüş ve öneriler, 1989 yılında Özal'ın adaylığını engellemek amacıyla kullanılmak üzere taktiksel bir anlam kazanmıştır (İçener, 2015: 318). Son yerel seçimlerde oyları dramatik bir azalış gösteren ANAP'ın mecliste milletvekili sayısının fazla olması sayesinde seçeceği Cumhurbaşkanı'nun meşruiyetini tartışmaya açmış ve Cumhurbaşkanı'nı halkın seçmesi gerektiğine yönelik bir tutum izlemiştir. 23 Ekim 1988'de Milliyet'te yer alan ifadelerine göre Demirel, içinde buldukları dönemin sıkıntılarını aşmak için "müdahaleci Cumhurbaşkanlığı ile tasdikçi Cumhurbaşkanı arasında bulunacak bir Cumhurbaşkanlığı sistemi" istediklerini ifade etmiştir (İçener, 2015: 318). Öte yandan İçener (2015: 329), Özal'ın ısrarla üzerinde durduğu başkanlık sistemine Demirel'in karşı çıkışını kategorik olarak değil pozisyonel olarak tanımlamak gerektiğinin altını çizmiştir.

DYP lideri olarak Başbakanlık yaptığı dönemde Demirel, Özal'ın önerdiği başkanlık sistemine aynı pozisyonel tavırla karşı çıkmış ve 27 Mart 1991'de Milliyet'te yayınlanan demecinde şu ifadelere yer vermiştir:

Biz başkanlık sistemine şiddetle karşı çıkarız. ABD dışında başkanlık sisteminin yürütülebildiği bir başka ülke yoktur. Güney Amerika ülkelerinde hep darbeyle yürütülmüştür. Türkiye'nin şartları buna uygun değildir (Bilgenoğlu, 2010).

Demirel 1991'de iktidara geldiğinde, dönemin Cumhurbaşkanı Özal ile dış politikanın yürütülmesi konusunda çatışmalar yaşamasına rağmen, kendi Cumhurbaşkanlığı döneminde dış politikaya daha çok ilgi göstermiştir. Ancak dış politikadaki aktifliğine gerekçe olarak hükümetlerin kendisine çok iş bırakmalarını göstermiştir (Kılıçoğlu, 2016: 227). Başbakanlığında başkanlık sistemine karşı çıkan Demirel, Cumhurbaşkanlığı döneminin başlangıcında da aynı tavrı sürdürmüş ve bir gazeteye verdiği demecinde şu cümleleri kullanmıştır:

Ben ne başkanlığı ne yarı başkanlığı düşünmüyorum şu anda. Türkiye bu sistemi işletebilmelidir bir süre için ve bu sistemin işlemeyen yerlerini bulmalıdır, düzeltilmelidir (İçener, 2015: 326).

İçener (2015: 326)'e göre Demirel, "anayasa darbe anayasası da olsa değiştirene dek ona uymak gerekir" düşüncesinden hareketle, Cumhurbaşkanı olarak anayasanın çizdiği çerçevenin dışına çıkacak fiillerden kaçınmıştır. Ancak sistemle ilgili tavrı hem yeni görevi hem de Özal'ın olmadığı bir pozisyonellik nedeniyle zamanla değişmiştir. Hükümetin kurulmasına ilişkin yaşanan sıkıntılar, işlemeyen koalisyon hükümetleri ve asker-sivil ilişkilerinin demokrasi aleyhine raydan çıkma ihtimalinin siyaseti krize soktuğu 1995 yılı sonrasında Demirel'in sistem tartışmalarına kapı araladığı görülmektedir (İçener, 2015: 330-1).

Demirel, kriz dönemlerinde sistem değişikliğine işaret etme konusunda istikrarlı bir grafik ortaya koymakta ancak arzu ettiği sistem değişikliğinin içeriği dönemden döneme değişmektedir (İçener, 2015: 328). Başkanlık sistemi ile ilgili 1997 yılındaki açıklamaları bu durumun en belirgin kanıtıdır. 18 Mayıs 1997'de özel bir televizyon kanalında; "başkanlık sisteminin tartışılmasında bir sakınca görmediğini, ancak aslında Fransa'daki gibi bir yarı başkanlık sisteminin Türkiye için faydalı olabileceğine" inandığını vurgulamıştır (Türk, 2014: 109). Ayrıca aynı yıl gerçekleştirmiş olduğu Mısır Gezisi esnasında gazetecilere "Dört yıl üç ayda altı hükümet onaylanmışım. Türkiye artık Başkanlık tartışmasından kaçamaz" ifadesini kullanmıştır (www.aksam.com,

¹⁹ CHP-AP, CHP-YTP-CKMP-Bğmsz, CHP-Bğmsz ve AP-YTP-CKMP-MP Koalisyonları.

²⁰ Süleyman Demirel'in 21 Mayıs 1966 tarihli 1.Radyo Konuşmasından aktarılmıştır.

2016). Bu söyleminde hükümet istikrarının altını çizen Demirel, görev süresinin bitimine yakın daha farklı gerekçeler ortaya koymuştur:

Ben diyorum ki beşer yıllık bir dönem yapın. Bir evvelki Cumhurbaşkanı ikinci dönem girme hakkına sahip olsun ve halk seçsin, Meclis ne yapar onu ben bilmem. Eğer benim hizmetlerimi takdir edip de benden daha çok hizmet isteyenler varsa onun itibarını kırmayıcı yollarını bulmak lazımdır (Tuncer, 2007: 146).

Hatta bu açıklamalar hükümet kanadında da itibar görmüş olacak ki, 5 Nisan 2000'de Cumhurbaşkanı'nın görev süresini 5+5 olarak belirleyen değişiklik teklifi meclisin onayına sunulmuş, 367 oy gerekirken mecliste 303 kabul oyuna karşılık 177 ret çıkararak tasarı reddedilince, Demirel'e Güniz Sokak yolu görünmüştür (Kılıçoğlu, 2016: 225). Cumhurbaşkanı olarak son yaptığı açıklamalar, kamuoyunda, koltuğundan ayrılmak istememesi şeklinde algılanmıştır. Aktif siyaseti bıraktıktan sonraki başkanlık sistemi ile ilgili açıklamaları da aynı pozisyonellik çerçevesinde değerlendirilebilir. AKP'li yılların başında "Başkanlık sistemi ve yarı başkanlık sistemi, istikrarsızlığın çareleri arasında düşünülmek zorundadır"²¹ görüşünde ısrarlıdır (Türk, 2014: 121). Hatta 2004'te vermiş olduğu bir mülakatta şu cümleleri ifade etmiştir:

Başkanlık sistemi aslında şudur: İstikrarsızlıkları kaldırır orta yerden, yani hükümeti kurdudum, hükümeti dağıttıydım, yeniden hükümeti kurdudum yok! Bir Başkan seçer millet; kimi isterse onu seçer; birisini seçer... Eninde sonunda on sene içinde Türkiye başkanlık sistemini deneyecektir (Türk, 2014: 110).

Ancak AKP'nin ikinci döneminde gündeme gelen başkanlık tartışmalarında aynı refleksi göstermeyen Demirel'in, Başkent Üniversitesi'nde Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (ATAMER) tarafından düzenlenen "90. Yılında 23 Nisan" konulu konferansta ifade ettiği şu cümleler, başkanlık sistemine o dönemde olan olumsuz bakışını gözler önüne sermektedir:

Başkanlık sistemi seneler önce benim de savunduğum bir şeydi. Ama evvela elimizdeki mevcut sistemi işletmemiz lazım. Başkanlık sistemini yeni baştan yapacaksanız çok iyi düşünmek gerekir. Başkanlık sistemi sadece Başkan'ın halk tarafından seçilmesinden ibaret değildir. Başkanlık sistemini tek işletebilen ülke ABD'dir (www.cumhuriyet.com, 2016).

Söylemleri ışığında Demirel'in diğer isimlerden farklı olarak istikrarlı bir şekilde başkanlık sistemini önerdiği tezinin yanlışlandığı ifade edilebilir. Cumhurbaşkanı'nı halkın seçmesine yönelik önerilerini siyasi hayatının her döneminde ısrarla dile getirse de, aynı ısrara başkanlık sistemi talebi söz konusu olduğunda rastlanılmamaktadır. Hatta başkanlık sistemi tartışmalarına gösterdiği reaksiyonlar dönemsel pozisyonellik içermektedir.

3.3. Turgut Özal

Turgut Özal, milliyetçi-muhafazakârlardan liberallere kadar uzanan geniş bir yelpazede, Cumhuriyet tarihinin en büyük toplumsal dönüşümünü gerçekleştiren büyük reformcu ve tabu yıkıcı olarak anılmaktadır (Bora, 2005b: 589). Türkiye'deki birçok tabuyu yıkan Özal, o zamana değin hiç tartışılmamış konuları kamuoyunun gündemine taşımakla, bazılarını da daha yüksek bir sesle dile getirmesiyle ünlüdür. Kendi inisiyatifi ile, Türk Ceza Yasası'nın solcu, dinci ve diğer devlet karşıtı ideolojilere sahip kesimlerinin düşünce ve toplanma özgürlüğünü ciddi biçimde kısıtlayan 141, 142 ve 163. maddelerini ve Kürtçe kullanma yasağını kaldırtmış; ayrıca, Kürt sorununun, kamuoyu önünde, olası bir federasyon alternatifi de dâhil olmak üzere çeşitli çözümleriyle birlikte özgürce tartışılması gerektiğini söylediğinde de, ülkedeki etnik tartışmalar tarihinde yine bir ilke imza atmıştır (Acar, 2008: 202). Siyasette olduğu sürece hemen her konuda ABD'ye atıf yapmış ve Türkiye'nin örnek alması gereken ülke olarak ABD'yi göstermiştir (Laçınok, 2007: 542). ABD'den bu denli etkilenişi, hükümet sistemi tartışmalarında da kendisini göstermiş, özellikle Cumhurbaşkanı olduğu dönemde başkanlık sistemi tartışmalarını sürekli gündeme getirmiştir.

Yıllarca özel sektörde üst düzey yöneticilik yaptıktan ve bürokrasinin önemli kademelerinde yer aldıktan sonra, 1980 Askeri Darbesi öncesindeki hükümette müsteşarlık görevi yürütmüş ve 24 Ocak 1980 Kararlarının mimarı olmuştur (Şener ve Çolak, 2015: 404). Üç yıl süren askeri yönetimde Başbakan Yardımcılığı yapan Özal, sivil siyasete geçilmesiyle birlikte 1983'ten 1993'e geline on yıllık süreçte Türk siyasetine damga vurmuş, altı yıl Başbakanlık ve dört yıl Cumhurbaşkanlığı yapmıştır.

1983'te kurduğu ANAP ile aynı yıl yapılan seçimlerde tek başına iktidar olup Başbakanlık koltuğuna oturan Özal, başta ekonomi olmak üzere hızlı bir değişim sürecinin dümeninde yer almıştır. Kafasındaki değişimin tek bir partinin kurduğu hükümetle daha sorunsuz gerçekleştirileceğine inanan Özal, tek parti hükümetleriyle ülkenin gelişme ve sıçrama göstermesi arasında pozitif bir korelasyon olduğunu düşünmüştür (İçener, 2015: 316). Nitekim Özal, "Türkiye'de önemli hamlelerin Atatürk Dönemi, Demokrat Parti Devri ve Adalet Partisi ile ANAP'ın tek başına iktidar oldukları dönemlerde gerçekleştiğini, zira bu tek adam/parti iktidarlarının aslında bir nevi başkanlık sistemi olduğunu"²² ifade etmiştir.

Başkanlık veya yarı başkanlık sistemine, halkın doğrudan doğruya seçeceği yetkileri geniş ve sorumlu bir başkan²³ fikrine sıcak bakan Özal'a göre başkanlık sistemi "etnik olarak daha geniş tabanlı toplumların yaşadığı

²¹ Süleyman Demirel'in 17 Mayıs 2003 tarihli "Daha İyi Bir Yönetim" başlıklı konuşmasından aktarılmıştır.

²² Turgut Özal'ın 2 Ekim 1992 tarihli "Türkiye'de Gerçekleşen Büyük Değişim" başlıklı konuşmasından (Türk, 2014: 154) aktarılmıştır.

²³ Hasan Cemal: "Özal, tek adam olmak ve öyle kalmak ister hep" (Türk, 2014: 109).

ülkelere daha uygundur, hem nispi hem parlamenter sistemin olduğu yerlerde ne koalisyonlardan ne istikrarsızlıktan kaçılabilir" (Türk, 2014: 154). İstikrar vurgusu açısından Demirel'den ayrılan Özal'ın istikrara attığı anlam, Demirel'de olduğu gibi sivil siyasetin kesintiye uğramamasından ibaret değildir. Hızlı kararların alınması ve bu kararların uygulamaya geçirilmesi O'nun reformist karakterinin ve istikrara attığı anlamın en önde gelen ibareleridir. Nitekim bürokrasiden hoşlanmadığının en belirgin kanıtı, 12 Eylül öncesindeki dokuz yıllık dönemde 34, üç yıla yakın 12 Eylül döneminde 91 kanun hükmünde kararname çıkmışken, beş yıllık Özal iktidarında çıkan kanun hükmünde kararname sayısının 161 olmasıdır (Türk, 2014: 131).

Özal, hükümetin başındayken parlamentodan istediği kanunu çıkaramamaktan, Cumhurbaşkanı olduktan sonra ise ANAP üzerindeki yönlendirme yetkisini yeterince koruyamayarak zihnindeki icraat planını gerçekleştirememekten şikâyetçidir (İçener, 2015: 316). Bu sınırlayıcı mekanizmalar arasında yer yer yargı organlarının da bulunması, Özal'ın daha güçlü bir yürütme ve farklı bir hükümet sistemini arzularının altında yatan gerekçelerdir. Oğlu Ahmet Özal, babasının konuyla ilgili bir sitemini şöyle aktarmaktadır:

Özelleştirme diyorsun, pat diye Anayasa Mahkemesi çıkıyor. Demek ki anayasa, siyasi partiler kanunu, seçim kanunu, bunların hepsinin değişmesi lazım. Başkanlık modeli Türkiye için en güzel model (Birand ve Yalçın, 2009: 393).

Özal'ın başkanlık sistemi talebinin gerekçeleri arasında, yürütmede tek başlılık arzu etmesinin önemli bir yeri vardır. Yakın çalışma arkadaşlarından Hasan Celal Güzel'in ifadeleri de bu kapsamda değerlendirilebilir:

Turgut Bey bir müddet sonra sivil, demokrat ve ademimerkeziyetçi havasından daha merkeziyetçi olmaya doğru gitmişti. Herkes yapacağını ona soruyordu. Dolayısıyla artık şube müdürlüğünü de, bakanlığını da o yapar hale gelmişti. Başbakanlığı da o yapar hale gelmişti. Cumhurbaşkanı olduktan sonra da öyle birisini istedi ki her şey gene kendi yetkisinde olsun ve kendisine itiraz edilmesin (Birand ve Yalçın, 2009: 481).

Benzer bir tutum dönemin Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz tarafından da dile getirilmiştir. Özal'ın statükocu ve fazla yavaş bulunduğu Yılmaz, 1990'da Dışişleri Bakanlığı'ndan istifa ederek ayrılmış, daha sonra Başbakanlık yaptığı dönemde de Özal'la sık sık ters düşmüştür. Yılmaz bu durumu şu cümlelerle ifade etmiştir:

Sayın Cumhurbaşkanı hükümetin genel politikası gibi dış politikayı da Köşk'ten yönetmek eğilimindeydi. Ben bu şartlar altında göreve devam edemeyeceğimi söyledim ve ayrıldım (Birand ve Yalçın, 2009: 489).

Doster (2016: 203)'e göre bu anlaşmazlıkta Yılmaz'ın bağımsız ve kişilikli tavır almasından çok, Özal'ın her konuya müdahale eden, kendini öne çıkararak, tek adama dayalı yönetim anlayışı etkilidir. Keza Özal, Cumhurbaşkanı olmasının politikadan uzaklaşması anlamına gelmeyeceğini dile getirmekten geri durmamıştır (Laçınok, 2007: 548). Anayasaya göre tarafsız ve sorumsuz olması gereken Özal, her fırsatta siyasete müdahale etmiş, taraflı bir Cumhurbaşkanı görüntüsü çizmiştir. Hatta kendisi Cumhurbaşkanı'yken eşi Semra Özal'ı ANAP İstanbul İl Başkanlığı'na seçtirmiş, Semra Özal'ın il başkanlığına seçildiği kongre olaylı geçmiş, O'nun il başkanlığına karşı çıkan ve aralarında Özal'ın yakın akrabalarının da olduğu pek çok siyasetçiyle Özal ailesinin arası açılmıştır (Doster, 2016: 200-1).

Türkiye için istediği modelin Amerikan başkanlık sistemine benzeyen bir sistem olduğunu vurgulayan Özal'a göre, parlamenter sistem demokrasinin tek şekli değildir (Laçınok, 2007: 548). Özal'ın ilk etapta yalnızca Cumhurbaşkanı'nı halkın seçmesine yani yarı başkanlık sistemine ilişkin öneriler getirmesi Amerikan tipi başkanlık sistemi için bir adım olarak nitelendirilmiştir (Küçükoba, 2015). Birçok yönden etkilendiği ve örnek aldığı ABD'nin hükümet sistemine öykündüğü "32. Gün" programında Mehmet Ali Birand karşısında kullandığı ifadelerden ortaya çıkmaktadır:

Başkanlık sisteminde kuvvetler ayrımı var kesin olarak. Amerikalılar buna "check and balance" derler, yani karşılıklı bir denge vardır. İcra olarak Cumhurbaşkanı'nun kuvveti vardır, buna mukabil meclisin de yetkileri vardır. Meclis tam kontrol yetkisini yapar (www.ajanshaber.com, 2016).

Bu ifadelerle sistemin istikrarlı yapısının yanı sıra kontrol ve denetim mekanizmaları açısından avantajlarına değinen Özal, başkanlık sisteminin ülke çıkarlarına daha uygun olduğu görüşünü savunmuştur. Kendisine gücünün zirvesinde olduğu dönemde neden başkanlık sistemine geçmediğinin sorulması üzerine ise "hazırlığımız yoktu" cevabını vermiştir (Duman, 2016). Ancak gazeteci Cüneyt Ülsever'in bu konu hakkındaki görüşleri, Özal'ın cevabından tatmin olmayan görüşlerin de varlığına işaret eder:

Başkanlık sisteminde rahmetli samimi olsaydı, yine elindeki en büyük alet hükümet olacaktı. Yani bu konuda yapılacak olan anayasal ve kanuni değişiklikleri yapmak için en doğru makam yine hükümetti. Yani hükümette kalabilir, hükümeti devam ettirebilir, gerekli anayasal ve kanuni değişiklikleri yapıp başkanlık sistemini getirip seçim ilan edip, o seçime de katılabilirdi (Birand ve Yalçın, 2009: 396).

Mamafih süreç Özal'ı Ülsever'in yorumundaki sürece itmiştir. Hatta yakın çevresinin ifadelerine göre ölümünden önce Cumhurbaşkanı'ndan istifa edip yeni kuracağı parti ile seçimlere hazırlanmayı düşünmüştür. Danışmanlarından Kaya Toperi bu konuda, "yaşasaydı, ölüm tarihini izleyen hafta içinde bunu açıklayacaktı" demiştir. Ayrıca gazeteci Yalçın Doğan da "Cumhurbaşkanlığı görev süresinin dolmasını beklemeden parti kurmayı düşündüğü, ANAP'a geri dönmeyeceği fakat partinin içini boşaltacağını" belirtmektedir

(Laçınok, 2007: 549). Özal'ın bu noktaya gelişinde en önemli faktör, yürütmenin yalnızca onay kanadında bulunmasının vermiş olduğu rahatsızlıktır. Yıllarca Özal'a yol arkadaşlığı yapmış olan Hüsnü Doğan'ın açıklamaları da bu görüşle paralellik arz etmektedir. Özal'ın köşkteyken istediklerini gerçekleştirememesi ve hedeflerinin kendisinde yaratmış olduğu sorumluluğun çatışması Özal'ı yeni bir parti kurmaya itmiştir (Birand ve Yalçın, 2009: 506). Hatta Doğan, Özal'ın bu konuyla ilgili ifadelerini şöyle aktarmıştır:

Cenab-ı Hakk'tan bir beş yıl daha istiyorum. Eğer bu beş yılda tekrar iktidar olabilirsem, bu 80'li yıllarda yaptıklarımın üzerine koyacağım epey şeyler var. Ve bunların Türkiye'de yapılması lazım. Bunun adı da İkinci Değişim Programı'dır... Türkiye'ye koalisyon modelleriyle çok büyük reformlar yaptırılmayacağını, istikrarın devam ettirileceğini sanmıyorum. Bugün, geçici bir istikrar var gibi görülmesine rağmen, ben bunları kalıcı ve çok büyük işleri yapabilecek gibi görmüyorum (Birand ve Yalçın, 2009: 506-7).

Özal döneminde de başkanlık sistemi gündeme gelmesine rağmen, hangi dinamiklerle gerçekleştirileceğine yönelik net bulgulara rastlanmamaktadır. Genellikle ABD sisteminin özelliklerine atıfta bulunarak ifade edilen başkanlık tartışmalarına, Özal döneminde, kaynak sağlayan temalar çift başlı yürütme sorunu ve bürokrasinin reform hızını düşürmesidir.

3.4. Recep Tayyip Erdoğan

Milli Görüş geleneğinden gelen Recep Tayyip Erdoğan yaklaşık yirmi yıl Milli Selamet Partisi (MSP) ve Refah Partisi (RP) İstanbul örgütlerinde çeşitli kademelerde görev almıştır. 1994'te İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı seçilen Erdoğan, ılımlı bir İslamcı olarak, belediye başkanlığı görevinde başarılı bir performans sergilemiş, hem RP'de kısa sürede isim yapmış hem de halkın teveccühünü kazanmıştır. 1998'de bir mitingte okumuş olduğu şiir nedeniyle, on ay hapis cezasına mahkûm edilmiş ve kendisine siyaset yasağı getirilmiştir.

Belediye başkanlığı performansı ve siyaseten yaşadığı mağduriyet sonucunda Fazilet Partisi (FP) içindeki liberal grubun manevi lideri haline gelen Erdoğan (Heper, 2006: 239), 2001'de AKP'yi kurmuştur. 2002'de partisinin iktidara gelmesiyle siyasi yasağının kaldırılmasının ardından Mart 2003'te Başbakan olmuştur. Ağustos 2014'te Cumhurbaşkanı seçildiği döneme kadar kesintisiz Başbakanlık yapan Erdoğan, Türkiye Cumhuriyeti'nin hem Başbakanlık hem de Cumhurbaşkanlığı yapan siyasilerinden biridir. Yürütmenin her iki kanadında da yer alması, on iki yıl kesintisiz Başbakanlık yapması, Başbakanlığının ilk beş yılında aynı gelenekten gelmediği bir Cumhurbaşkanı ile yürütmeyi paylaşması, 2007'deki anayasa değişikliği ile şeklen getirilen yarı başkanlık sisteminin mimarı olması ve 2014 yılından itibaren Cumhurbaşkanı olarak sergilediği tavır kendisini başkanlık sistemi tartışmalarının en önemli aktörlerinden biri haline getirmektedir.

Erdoğan'ın başkanlık ve yarı başkanlık sistemlerine dair olumlu bakışında hızlı ve engellere takılmadan iş yapma tutkusu ile sistemin istikrarlı işlemeye açık yapısının etkisi vardır (Türk, 2014: 223). Bu etkinin oluşmasında Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'le yürütmeyi paylaştığı yılların etkisi olduğu şüphesizdir. AKP'nin ilk tek başına iktidar dönemi olan Kasım 2002 ve Haziran 2007 arasındaki dönemde, uluslararası sözleşmeler dışarıda tutulduğunda; TBMM'de kabul edilen yasaların sayısı 582 olmakla birlikte, yürürlüğe giren yasaların sayısı 511'dir. Cumhurbaşkanı Sezer, yaklaşık on yasadan birini geri gönderirken, her yirmi beş yasadan birini de Anayasa Mahkemesi'ne götürmüştür (Gülen, 2010: 195-6). 2007'de Çankaya'ya Abdullah Gül'ün çıkmasıyla bu sorun aşılmıştır.

Erdoğan'ın başkanlık sistemi ile ilgili söylemlerinde kronolojik bir sıra takip edildiğinde, ilk veriye 1993 yılındaki bir röportajında rastlanmaktadır. Metin Sever ile Cem Dizdar'ın "2. Cumhuriyet Tartışmaları" kitabında RP Merkez Karar ve Yürütme Kurulu üyesi ve İstanbul İl Başkanı sıfatıyla başkanlık sistemi hakkındaki düşüncelerine yer verilen Erdoğan, "Başkanlık sistemi için neler söyleyeceksiniz?" sorusunu şu şekilde yanıtlamıştır:

Türkiye buna hazır değil. Başkanlık sisteminin ortaya çıkışı bir özentinin sonucu ya da ABD emperyalizminin bize bir tavsiyesi. Bunun oluşması için siyasette serbest piyasanın oluşması lazım (www.radikal.com, 2016).

Erdoğan, siyasi yasağının kaldırılması ve milletvekili seçilmesinin ardından Mart 2003'te 59. Hükümet'i kurmuş, bir ay sonra da bir televizyon programında başkanlık sistemi ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır:

Başkanlık sistemi konusunda bir konsensüs sağlanırsa, Türkiye'nin ciddi bir sıçrama yapacağına inanıyorum. Siyasetteki arzum Başkanlık sistemi. İdeal olanı Amerikan modeli, tabii bunun içinde ülkedeki tüm kurumlar halkla bütünleşerek bir konsensüs sağlanmalıdır. Bu konsensüs sağlanmadan başkanlık sistemine geçiş sağlıklı olmaz. Ama bunu başardığımız takdirde Türkiye ciddi bir sıçrama yapacaktır (Küçükoba, 2015).

Aynı programda, "başkanlık sistemi mi, yarı başkanlık sistemi mi?" sorusunu ise şöyle cevaplamıştır:

Her ikisinde de aynı şeyi düşünüyorum. Tabii benim için ideal olanı Amerikan modelidir. Amerikan modelinde yasama ile yürütme organları birbirlerine müdahale edememektedirler. Yani bir milletvekili, bakan olduysa milletvekilliğini bırakıyor. Sadece bakan olarak kalıyor. Kaldı ki siz oraya dışarıdan rahatlıkla bakan atayabiliyorsunuz. Türkiye'deki sıkıntı budur. Her milletvekili seçildiği bölgedeki insanlara iş bulmaya çalışıyor. Böyle yaptıkça oy alacağını zannediyor. Aslında böyle bir şey yok. Ama böyle olmadığı zaman

yürütmede olmayanların böyle bir sorumluluğu olmayacak. Yasamadan gelen haklı talepler kabul edilirken, diğerleri rahatlıkla reddedilebilecektir (Küçükoba, 2015).

Fendoğlu (2012: 47-8), Erdoğan'ın başkanlık ile ilgili 2011 yılına kadarki beyanlarını makalesinde şu şekilde özetlemiştir:

2005: Başkanlık sisteminin tartışılması Türkiye için yararlı olabilir ama bu şu anda gündemimizde yok.

2006: Başkanlık sistemini ben de istiyorum ama şartlar şu anda müsait değil.

2010: Sistemin rahat çalışması konusunda bu olaya (başkanlık sistemi) sıcak bakıyorum. Çok daha seri neticeler alması noktasında.

2010: Bir önyargımız yok. Nihayetinde bununla ilgili gerekirse halk oylamasına gidilir, ama şu anda illa bu olmazsa olmamız değil.

2010: Ben bu konuyu tartışılın diye açtım. Bunun tartışılmasının siyasilere de, halkımıza da katacağı çok şey var.

2011: Ben başkanlık sisteminin daha faydalı neticeler doğuracağına inanıyorum. Bu benim kanaatim. Bunların tartışılmasından kimsenin gücenmeye bence hakkı yok. Birakalım tartışılın, kimse de bundan rahatsız olmasın.

AKP, Kasım 2012'de Anayasa Uzlaşma Komisyonu'na başkanlık sistemi ile ilgili önerilerini sunmuştur. Bu önerilerde arzu edilen modelin ABD'den farklılıkları dikkat çekmiş, başkanlık sistemi artık "Türk tipi" sıfatıyla anılır hale gelmiş ve başkanlık sistemi tartışmalarının zemini daha da derinleşmiştir. Ataay (2013: 276-7), önerinin ABD'den farklılıklarını altı başlıkta toplamıştır. Yasamanın yürütmeden bağımsızlığını sağlamaya yönelik seçim ve temsil kurallarına yer verilmemesi yani temsil sürelerinin ve seçim zamanlamasının eşgüdümlü olması bu farklılıkların en dikkat çekenidir. İkinci farklılık, hem parlamento hem de başkanlık seçimlerinin öne alınabilmesi noktasında Başkan ve meclisin yetkili olmasıdır. Üçüncü farklılık, Başkan'a bakanları, kamu görevlilerini, büyükelçileri, yüksek yargı mensuplarını tek başına atama yetkisinin verilmesidir. Hâlbuki ABD'de bu kararlar Kongre tarafından onaylanmak zorundadır. Dördüncü farklılık, ABD'nin federatif bir yapılanmaya ve güçlü yerel yönetimlere sahip olmasına karşın önerinin yerel yönetimleri güçlendirecek denge ve fren mekanizmalarından yoksun olmasıdır. Beşinci farklılık, mevcut uygulamada olduğu gibi yasamanın tek meclisli sürdürülmesidir. Altıncı ve kamuoyunda en çok dikkat çeken farklılık ise Başkan'a başkanlık kararnamesi çıkarma yetkisinin verilmesidir. Başkana verilecek bu yetkinin antidemokratik uygulamalara, işlevsiz bir yasama organına ve Latin Amerika örneklerine benzer bir sisteme yol açacağı kaygıları çoğu siyasetçi tarafından dile getirilmiştir.

Erdoğan, 2013 yılında ABD Brookings Enstitüsü'nde düzenlenen bir konferansta başkanlık sistemi ile ilgili ifadelerde bulunmuş ve konu ülke gündemine yeniden taşınmıştır:

Ben başkanlık sisteminden yana olduğumu söylüyorum. İlla ki ABD'deki başkanlık sistemi olacak diye bir şey yok. Ancak bizim olmazsa olmamız değildir. Parlamento ya da millet bu sisteme geçelim diyorsa geçilir (www.cnnturk.com, 2016).

Her ne kadar Kasım 2012'deki öneride Türk tipi başkanlığın uygulamasına yönelik ayrıntılı bilgiler paylaşılmışsa da, Erdoğan, demeçlerinde ilk etapta yalnızca sistemin ABD'den farklı olabileceğine yönelik konuşmalar yapmış, sistemin ayrıntılarına değinmemiştir. 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimi öncesinde katıldığı bir televizyon programında konunun gündeme gelmesi üzerine şu ifadelere yer vermiştir:

Şimdi dünyada bugün demokratik parlamenter sistemler içerisinde gelişmiş ülkeler içerisine baktığımızda gelişmiş ülkelerin kahir ekseriyetinin başkanlık sistemiyle yönetildiğini görürsünüz veya yarı başkanlıkla yönetildiğini görürsünüz. ABD, Rusya, Çin ve Avrupa böyledir. Bizim çok daha seri kararlar alabilmemiz için böyle bir sistemin gerekliliği gelişmiş ülkelere bakıldığında böyledir. Bürokratik oligarşiye kıramadığımız sürece yürütmeniz ağırlaşacaktır. Ben on iki yıllık hükümetim döneminde bunu yaşadım (www.haberler.com, 2016).

Cumhurbaşkanlığı seçimi öncesi yapmış olduğu açıklamalarla, seçilmesi halinde başkanlık sisteminin gündemdeki yerini koruyacağını sinyallerini veren Erdoğan, Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda 8 Nisan 2015'te muhtarlara yapmış olduğu konuşmasında daha net açıklamalara yer vermiştir:

Mevcut sistemle buraya kadar. Türkiye, yurtdışı uygulamaları inceleyip kendi kültürünü de ortaya koyarak bir Başkanlık sistemi oluşturabilir. Dünyadaki uygulamalar ve kendi geleneklerimiz bize Başkanlık sistemini işaret ediyor. Bundan gocunanlar var. Türkiye'ye mahsus Başkanlık sistemi olmazmış. Kendimize bu güvensizlik niye? Nihai seçimi yapacak millet. Başkanlık sistemine karşı çıkanlar milli iradeyle yüzleşmekten korkuyorlar (www.bbc.com, 2016).

Erdoğan, her ne kadar Başbakanlığın yasal ve anayasal gücü Cumhurbaşkanlığı makamından fazla olsa da AKP'nin kurucusu ve lideri olması nedeniyle iç ve dış politikada ağırlığını ve belirleyici özelliğini koruyup devam ettirmiştir (Çakmak, 2016: 324). Cumhurbaşkanı olduktan sonra AKP'ye oy istemesi ve aday listelerine müdahale etmesi sonucu, zamanında Özal'a yöneltilen tarafsızlık eleştirileri kendisine de yapılmıştır. Başkanlık sistemi ile ilgili söylemleri sonucunda "AKP 7 Haziran 2015 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi" (2015: 39)'nde, doğrudan halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanı ile Başbakan'ın siyasal sistem içindeki yetki ve görev paylaşımının, yeni bir düzenlemeyi zorunlu kılması gerekçesiyle başkanlık sistemi taahhüdünde bulunmuştur.

15 Ağustos 2015'teki açıklamayla başkanlık argümanını halk tarafından seçilmesine bağlayan Erdoğan, açıklamalarıyla mevcut durum ile hukuki durumun örtüşürülmesi gerektiğini vurgulamıştır: Artık ülkede sembolik değil, fiili gücü olan bir Cumhurbaşkanı var. Cumhurbaşkanı elbette yetkiler çerçevesinde, ama doğrudan millete karşı sorumlu olarak görevini yürütmek durumundadır. Türkiye'nin yönetim sistemi bu anlamda değişmiştir. Şimdi yapılması gereken, bu fiili durumun Anayasal olarak keskinleştirilmesidir (www.bbc.com, 2016).

6 Ocak 2016'daki konuşmasında, başkanlık sisteminin Türk tarihinde uygulamasının olduğuna ve oluşturulacak sistemin şekillendirilmesi sürecine milletin katılacağına vurgu yapmıştır:

Başkanlık sistemi bu milletin tarihinde bulunan, fiili uygulaması bulunan bir yönetim tarzıdır... Hitler'in Almanya'nın başına ülkesi parlamenter sistemle yönetilirken geldi, Fransa'nın da istikrarı yarı-başkanlık sistemi ile yakaladı... Türkiye'nin kendi yönetim sistemini kendi ihtiyaçlarına göre belirlemeye ihtiyacı var. Başkanlık sisteminin altının nasıl doldurulacağına milletçe hep beraber karar vereceğiz (www.bbc.com, 2016).

28 Ocak 2016'da ATO Congressium'da, Türkiye Anayasa Platformunca düzenlenen "Yeni Anayasa İçin Hep Birlikte" temalı programa katılan Erdoğan, ilk kez Cumhurbaşkanı'nun sembolikliği, tarafsızlığı ve yürütmenin iki başlılığı noktalarına atıfta bulunmuştur:

Bu mesele millidir, bu mesele yerlidir. Milli olan her meselede, yerli olan her meselede Cumhurbaşkanı olarak ben de varım. Bugüne kadar kurulan anayasaların hepsi ithaldir, yerli değildir. İthal ürünlerle yönetildik, ithal mantıklar bize hakim oldu. Şimdi biz yerliye ve milliye dönmeliyiz. Başkanlık sistemi Tayyip Erdoğan'ın kişisel meselesi değildir. Ülkemizde bu sistemle (halk tarafından) seçilen hiçbir Cumhurbaşkanı'nın, siyasi gündemden tecrit edilmiş bir şekilde sadece sembolik konumda bulunması düşünülemez. Meclisin seçtiği Cumhurbaşkanları'nın da tümüyle siyasi gündemin dışında kaldığını, yetkilerini tarafsızlık içinde kullandığını söyleyebilmemiz mümkün değildir. Mevcut sistemimiz bir anormallik halindedir. Hem seçilmiş Başbakan hem seçilmiş Cumhurbaşkanı'yla bu sistemin yürütmesi fevkalade güçtür. Bugün biz aynı siyasi gelenekten gelen Cumhurbaşkanı ve Başbakan olarak uyum içerisinde çalışıyoruz. Ama aynı siyasi gelenekten gelmemiş bir Cumhurbaşkanı'yla da ben çalıştım. Ne getirdiğini ne götürdüğünü biliyorum. Dandan düştüm, biliyorum (www.haberler.com, 2016).

Bu açıklamalardan üç ay sonra Başbakan Ahmet Davutoğlu'nun istifasının gelmesi, aynı siyasi gelenekten gelenlerin bile çatışabileceğini gözler önüne sermiştir. Hatta basında Erdoğan-Davutoğlu çatışmasının başkanlık sistemi konusundaki görüş ayrılıklarından kaynaklandığına dair haberler yer almıştır.

Erdoğan'ın başkanlık sistemi ile ilgili açıklamalarının geneline bakıldığında diğer liderlerde olduğu gibi yine vurgunun istikrar ve hızlı yürütmede yoğunlaştığı gözlemlenmektedir. Açıklamaların seyrine bakıldığında ise bir açıklaması hariç, başkanlık sistemini uygun gördüğüne tanık olunmaktadır. Başkanlık sistemi ile ilgili dönüşen fikirleri, kendisini daha çok sistemin içeriğinde göstermektedir. ABD tipi başkanlıktan Türk tipi başkanlığa doğru evrilen demeçler bu durumun en önemli kanıtıdır. Diğer yandan, öteki liderlere nazaran kararlı duruşuna 2002'den itibaren kesintisiz ve tek başına iktidar oluşu kaynaklık etmiştir.

Sonuç

Son zamanlarda Türkiye gündeminde ağırlıklı olarak işlenen başkanlık sistemi tartışmalarının arka planını siyasilerin ifadeleri aracılığıyla ortaya koymayı hedefleyen bu çalışmada, öncelikle hükümet sistemleri üzerinde durulmuş, ardından 1960'tan sonraki anayasal gelişmelerin hükümet sistemlerini nasıl etkilediği ele alınmış ve son olarak başkanlık sistemini talep eden siyasilerin görüşlerine yer verilmiştir.

Çalışmanın tarihsel çerçevesini belirleyen ölçüt, güçler ayrılığı ilkesinin anayasada düzenlenmesi olduğundan, çalışmada, 1960'tan günümüze gelen süreç incelenmiştir. Öte yandan siyasilerin belirlenmesinde, başkanlık sistemine yalnızca gündeme geldiğinde değinmeyen, ifadeleriyle onu bizzat gündeme getiren isimler tercih edilmiştir. Bu bağlamda Alparslan Türkeş, Süleyman Demirel, Turgut Özal ve Recep Tayyip Erdoğan'ın başkanlık sistemi ile ilgili söylemleri incelenmiştir.

Türkeş, Başbakanlık veya Cumhurbaşkanlığı yapmadığı halde siyasi hayatının başladığı 1960'lardan ölümüne kadar gelen süreçte yerli bir idare sisteminin tesisi, yasama ve yürütmede teklik ve hızlı yürütme olgularına değinmiş ve Türk siyasal hayatını çeşitli dönemlerde krize sokan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin referandum şeklinde yapılmasını savunmuştur.

Demirel'in başkanlık sistemine yaklaşımı ise pozisyonel bir bakış açısını yansıtmaktadır. Muhalefetteki, iktidardaki, Çankaya'daki ve aktif siyaseti bıraktıktan sonraki söylemleri karşılaştırıldığında istikrarlı bir tutarlılığın söz konusu olduğu tek konunun Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesini talep etmesinde görülmektedir. Demirel'in başkanlık ile ilgili söylemlerinde, sistemin özelliklerinden ziyade sistemi kimin, ne zaman talep ettiği önemlidir. Özellikle Özal ve Erdoğan'ın başat rol oynadığı başkanlık tartışmalarında muhalif bir reaksiyon göstermiştir. Ayrıca Demirel'in yaptığı istikrar vurgusu Özal ve Erdoğan'inkinden ayrılmaktadır. O'nun istikrardan kast ettiği genellikle sivil yönetimin kesintiye uğramamasıdır. Bu algılayışa gerekçe olarak Başbakanlığı dönemlerinde iki, Cumhurbaşkanlığı döneminde ise bir kere askeri müdahaleye uğraması gösterilebilir.

Özal'ın başkanlık sistemi taleplerinin altında yatan gerekçeler ise Başbakan'ken parlamentodan istediği kanunları çıkaramaması ve Cumhurbaşkanı'yken de hükümetle çatışması olarak ifade edilebilir. Bu nedenlerle hızlı karar alan bir yönetim oluşturamaması, ona Cumhurbaşkanlığı'ndan istifa etmeyi bile düşündürmüştü, ancak ömrü vefa etmemiştir. Öte yandan arzu ettiği modelde birçok yönden tesiri altında kaldığı ABD sisteminin izleri vardır.

Erdoğan'ın başkanlık sistemine yönelik görüşlerine gelindiğinde, başkanlık sistemine genelde yeşil ışık yaktığı ancak başkanlığa ilişkin dinamiklerin gitgide değiştiği gözlemlenmektedir. İktidarının ilk döneminde zamanının gelmediğini gerekçe göstererek bu tartışmalara çok girmemişse de, hiçbir zaman kapıları kapatmamıştır. 2007'de Cumhurbaşkanı'nun halk tarafından seçilmesini öngören anayasa değişikliğinden sonra Amerikan tipi başkanlık sistemini uygun karşıladığını belirtmiş ancak 2011'den sonra güçlü yürütme ve istikrar temalarını sağlamak amacıyla milli ve nevi şahsına münhasır "Türk tipi" bir başkanlık sistemi getirilmesini sürekli gündemde tutmuştur. "Nasıl bir başkanlık sistemi?" sorusuna yanıt arandığında, sistemin tüm dinamikleriyle ele alınması, sistemin tanıtımı için konferanslar tertip edilmesi ve meclisteki Anayasa Komisyonu aracılığıyla öneri bir metin geliştirilmesi açılarından başkanlık sistemi tartışmalarının en yoğun yaşandığı dönem Erdoğan dönemi olmuştur.

Dört siyasi liderin başkanlık sistemine dair açıklama ve gerekçelerinde genellikle söylem açısından benzerlikler söz konusudur. Örneğin, devlet başkanının halk tarafından seçilmesi konusunda hepsinin tavrı ortaktır. Kimi ölçütlerde ise, bazılarının konu ile ilgili açıklamalarına rastlanmasına rağmen diğerlerinin aynı konuda beyanatta bulunmadığına şahit olunmuştur. Örneğin, milli bir sistemin tesis edilmesi konusunda daha çok Türkeş ve Erdoğan'ın net söylemleri söz konusudur. Yine yürütmenin tek başlı olması ve hızlı yürütme konusunda Türkeş ve Erdoğan'ın yanı sıra Özal'ın da görüş bildirdiğine rastlanmıştır. Ayrıca aynı konuda benzer söylemler üretmelerine rağmen farklı şeyleri kast ettikleri de olmuştur. Örneğin Demirel'in istikrara atfettiği anlam ile diğerlerinin farklılıklarını göstermektedir. Demirel bu kavramı genellikle yönetimin sivilin elinde kalması anlamında kullanmıştır. Sonuç olarak, Türkiye'de kaynağını altmışlı yıllardan alan başkanlık sistemi tartışmaları kümülatif bir zemine sahiptir ve tartışmaların bugün geldiği noktada tarihsel arka planının rolü yadsınamaz bir gerçektir.

KAYNAKÇA

- ACAR, Feride (2008). "Turgut Özal", *Türkiye'de Liderler ve Demokrasi*, Heper, Metin - Sayarı, Sabri (Eds.), İstanbul: Kitap Yayınları, s. 185-205.
- AHMAD, Feroz (2014). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, (Çev. Yavuz Alogan), İstanbul: Kaynak Yayınları.
- AKDAĞ, Gül (2007). "Alparslan Türkeş", *Türk Dış Politikasında Liderler*, Demir, Ali Faik (Ed.), İstanbul: Bağlam Yayınları, s. 439-536.
- AKGÜN, Birol (2014). "12 Eylül Döneminde İç ve Dış Politika", *Osmanlı'dan İki Binli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi: İç ve Dış Politika*, Çaylak, Adem - Dikkaya, Mehmet - Göktepe, Cihat - Kapu, Hüsnü (Eds.), Ankara: Savaş Yayınları, s. 545-568.
- AKP 7 Haziran 2015 Genel Seçimleri Seçim Beyanamesi (2015).
- ARAT, Yeşim (2008). "Süleyman Demirel", *Türkiye'de Liderler ve Demokrasi*, Heper, Metin - Sayarı, Sabri (Eds.), İstanbul: Kitap Yayınları, s. 101-120.
- ARSLAN, Nagehan Talat (2013). "İstikrar ve Temsil Paradigmaları Çerçevesinde Başkanlık Sistemi ve Türkiye", *İstikrar ve Temsil Paradigmaları Çerçevesinde Başkanlık Sistemi ve Türkiye*, Arslan, Nagehan Talat (Ed.), Ankara: Alfa Aktüel Yayınları, s. 5-16.
- ATAAY, Faruk (2013). "Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 'Başkanlık Sistemi' Önerisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Alternatif Politika*, Cilt: 5, Sayı: 3, s. 266-294.
- ATAÖV, Türkkaya (2011). *Federasyon, Başkanlık, Yarı Başkanlık*, İstanbul: Destek Yayınları.
- ATAR, Yavuz (2012). *Türk Anayasa Hukuku*, Konya: MIMOZA Yayınları.
- AYDIN, Ahmet Hamdi ve Aliyev, Pelin (2013). "Yarı-Başkanlık Sistemi", *İstikrar ve Temsil Paradigmaları Çerçevesinde Başkanlık Sistemi ve Türkiye*, Arslan, Nagehan Talat (Ed.), Ankara: Alfa Aktüel Yayınları, s. 25-48.
- BAĞLI, Mazhar (2013). "Hikmet-i Hükümet", *İstikrar ve Temsil Paradigmaları Çerçevesinde Başkanlık Sistemi ve Türkiye*, Arslan, Nagehan Talat (Ed.), Ankara: Alfa Aktüel Yayınları, s. 17-24.
- BİLGİNOĞLU, Ali (2010). "Başkanlık Sistemini İlk O İstemişti", <http://odatv.com/baskanlik-sistemini-ilk-o-istemisti-1909101200.htm>, (09.07.2016).
- BİRAND, Mehmet Ali ve Yalçın, Soner (2009). *The Özal: Bir Davanın Öyküsü*, İstanbul: Doğan Kitap.
- BORA, Tanıl (2005a). "Süleyman Demirel", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm*, Yılmaz, Murat (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 550-577.
- BORA, Tanıl (2005b). "Turgut Özal", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm*, Yılmaz, Murat (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 589-601.
- CAN, Osman (2013). "Başkanlık Sistemi Hakkında Birkaç Not", *İstikrar ve Temsil Paradigmaları Çerçevesinde Başkanlık Sistemi ve Türkiye*, Arslan, Nagehan Talat (Ed.), Ankara: Alfa Aktüel Yayınları, s. 157-168.
- ÇAĞLAYANGİL, İhsan Sabri (2007). *Çağlayangilin Anıları: Kader Bizi Una Değil Üne İtti*, Ankara: Bilgi Yayınları.
- ÇAHA, Ömer (2012). *Dört Akım Dört Siyaset: Sosyalizm, Liberalizm, Muhafazakarlık, İslamcılık*, Ankara: Orion Yayınları.
- ÇAKMAK, Haydar (2016). "Recep Tayyip Erdoğan ve Dış Politika", *Mustafa Kemal Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanları ve Dış Politika*, Çakmak, Haydar (Ed.), Ankara: Kripto Yayınları, s. 323-333.
- ÇAM, Esat (1995). *Siyaset Bilimine Giriş*, İstanbul: Der Yayınları.
- ÇAVDAR, Tefik (2013). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1950'den Günümüze*, Ankara: İmge Yayınları.
- ÇAYLAK, Adem ve Baran, Hüseyin (2014). "Türkiye'de Kemalist Rejimin Ordu ve Anayasa ile Pekişmesi ve Darbeler Arası Dönem", *Osmanlı'dan İki Binli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi: İç ve Dış Politika*, Çaylak, Adem - Dikkaya, Mehmet - Göktepe, Cihat - Kapu, Hüsnü (Eds.), Ankara: Savaş Yayınları, s. 421-460.

- DERDİMAN, R. Cengiz (2013). "Türkiye'de Benimsenecek Hükümet Sistemi ve Cumhurbaşkanlığı Hükümetini Tartışmak", *İstikrar ve Temsil Paradigmaları Çerçevesinde Başkanlık Sistemi ve Türkiye*, Arslan, Nagehan Talat (Ed.), Ankara: Alfa Aktüel Yayınları, s. 241-273.
- DOSTER, Barış (2016). "Turgut Özal ve Dış Politika", *Mustafa Kemal Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanları ve Dış Politika*, Çakmak, Haydar (Ed.), Ankara: Kripto Yayınları, s. 197-216.
- DÖNER, Ayhan (2013). "Yeni Anayasa Sürecinde Hükümet Sistemi Sorunu", *İstikrar ve Temsil Paradigmaları Çerçevesinde Başkanlık Sistemi ve Türkiye*, Arslan, Nagehan Talat (Ed.), Ankara: Alfa Aktüel Yayınları, s. 101-121.
- DUMAN, Selçuk (2016). "Türkiye'de Başkanlık ve Yarı Başkanlık Sistemi Tartışmaları", [http://devlet.com.tr/makaleler/yazi/172/TURKIYEDE_BASKANLIK_VE_YARI_BASKANLIK_SISTEMI_TARTISMALARI\[1\].html](http://devlet.com.tr/makaleler/yazi/172/TURKIYEDE_BASKANLIK_VE_YARI_BASKANLIK_SISTEMI_TARTISMALARI[1].html), (07.07.2016).
- ERDOĞAN, Mustafa (2012). *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*, Ankara: Adres Yayınları.
- FEDAYİ, Cemal (2014). "Türkiye'nin Siyasal ve Sosyal Kaos Dönemi (1971-1980)", *Osmanlı'dan İki Binli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi: İç ve Dış Politika*, Çaylak, Adem - Dikkaya, Mehmet - Göktepe, Cihat - Kapu, Hüsnü (Eds.), Ankara: Savaş Yayınları, s. 489-520.
- FENDOĞLU, H. Tahsin (2012). "Başkanlık Sistemi", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, s. 39-60.
- FINDLEY, Carter (2014). *Modern Türkiye Tarihi: İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007*, (Çev. Güneş Ayas), İstanbul: Timaş Yayınları.
- GÖZLER, Kemal (2008). *Anayasa Hukukuna Giriş: Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku*, Bursa: Ekin Yayınları.
- GÖZLER, Kemal (2009). *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Bursa: Ekin Yayınları.
- GÜL, Cengiz (2013). "Başkanlık Sistemini Öne Çıkaran Eğilime Analitik Bir Yaklaşım", *İstikrar ve Temsil Paradigmaları Çerçevesinde Başkanlık Sistemi ve Türkiye*, Arslan, Nagehan Talat (Ed.), Ankara: Alfa Aktüel Yayınları, s. 49-71.
- GÜLEN, Fikret (2010). "AKP'nin İktidar Olduğu Dönemde Yasama Faaliyetleri (2002-2007)", *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, Duru, Bülent - Uzel, İlhan (Eds.), Ankara: Phoenix Yayınları, s. 195-224.
- HEPER, Metin (2006). *Türkiye Sözlüğü: Siyaset, Toplum ve Kültür*, Ankara: Doğubatı Yayınları.
- HEPER, Metin (2011). *Türkiye'nin Siyasal Hayatı*, (Çev. Kadriye Göksel), İstanbul: Doğan Kitap.
- HEYWOOD, Andrew (2012). *Siyasetin Temel Kavramları*, (Çev. Hayrettin Özler), Ankara: Adres Yayınları.
- HEYWOOD, Andrew (2014). *Siyaset*, Ankara: Adres Yayınları.
- İÇENER, Zeynep Çağhyan (2015). "Türkiye'de Başkanlık Sistemi Tartışmalarının Yakın Tarihi: Özal ve Demirel'in Siyasi Mülahazaları", *Bilgi*, Sayı: 75, s. 313-340.
- KALAYCIOĞLU, Ersin (2014a). "Siyasal Rejim Tasarımı ve Demokrasi", *Türk Siyasal Hayatı: Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, Sarıbay, Ali Yaşar - Kalaycıoğlu, Ersin (Eds.), Bursa: Sentez Yayınları, s.423-446.
- KALAYCIOĞLU, Ersin (2014b). "Türkiye'de Politik Rejimin Evrimi ve Yasama Sistemi", *Türk Siyasal Hayatı: Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, Sarıbay, Ali Yaşar - Kalaycıoğlu, Ersin (Eds.), Bursa: Sentez Yayınları, s.369-387.
- KARPAT, Kemal H. (2013). *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- KARPAT, Kemal H. (2014). *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- KILIÇOĞLU, Gökmen (2016). "Süleyman Demirel ve Dış Politika", *Mustafa Kemal Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanları ve Dış Politika*, Çakmak, Haydar (Ed.), Ankara: Kripto Yayınları, s. 217-256.
- KÜÇÜKOBA, Gamze (2015). "Türkiye'de Başkanlık Sistemi Tartışmalarının Tarihçesi ve Başkanlık Sisteminin İçeriği".
- LAÇİNOK, Nevra (2007). "Turgut Özal", *Türk Dış Politikasında Liderler*, Demir, Ali Faik (Ed.), İstanbul: Bağlam Yayınları, s. 537-639.
- LANDAU, Jacop (2008). "Alparslan Türkeş", *Türkiye'de Liderler ve Demokrasi*, Hepar, Metin - Sayarı, Sabri (Eds.), İstanbul: Kitap Yayınları, s. 166-184.
- OKUTAN, Çağatay (2014). "Siyasal Sistemler", *Siyaset Bilimi*, Çetin, Halis (Ed.), Ankara: Orion Yayınları, s. 259-293.
- ÖZİPEK, Bekir Berat (2014). "Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi İç ve Dış Politika", *Osmanlı'dan İki Binli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi: İç ve Dış Politika*, Çaylak, Adem - Dikkaya, Mehmet - Göktepe, Cihat - Kapu, Hüsnü (Eds.), Ankara: Savaş Yayınları, s. 671-691.
- ROSKIN, Michael G. (2011). *Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür*, (Çev. Bahattin Seçilmişoğlu), Ankara: Adres Yayınları.
- ŞENER, Bülent ve Çolak, Çağrı D. (2015). "Türkiye'de Yeni Sağ'ın Kamu Yönetimi Anlayışı", *The Journal of Academic Social Sciences*, Cilt: 3, Sayı: 18, s. 393-417.
- TANNENBAUM, Donald G. ve Schultz, David (2015). *Siyasi Düşünce Tarihi: Filozoflar ve Fikirleri*, (Çev. Fatih Demirci), Ankara: Adres Yayınları.
- TEKİN, Yusuf ve Okutan, M. Çağatay (2011). *Türk Siyasal Hayatı*, Ankara: Orion Yayınları.
- TUNCER, Nil (2007). "Süleyman Demirel", *Türk Dış Politikasında Liderler*, Demir, Ali Faik (Ed.), İstanbul: Bağlam Yayınları, s. 125-240.
- TURHAN, Metin (2009). *Bilinmeyen Yönleriyle Alparslan Türkeş*, İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- TÜRK, H. Bahadır (2014). *Muktedir: Türk Sağ Geleneği ve Recep Tayyip Erdoğan*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- TÜRKEŞ, Alparslan (2010). *Milli Doktrin Dokuz Işık*, İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- TÜRKEŞ, Alparslan (2014). *Dava*, İstanbul: Kamer Yayınları.
- TÜRKÖNE, Mümtaz'er (2008). *Siyaset*, Ankara: Lotus Yayınları.
- UNAT, Kadri (2012). "Atatürk Sonrası Türkiye", *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ertan, Temuçin Faik (Ed.), Ankara: Siyasal Yayınları, s.259-300.
- YAYLA, Atilla (2014). *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler*, Ankara: Adres Yayınları.
- YAYLA, Atilla (2015). *Siyaset Bilimi*, Ankara: Adres Yayınları.
- ZABCI, Filiz (2013a). "Montesquieu: Yasaların Ruhu ve Siyasal Özgürlük", *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, Ağaogulları, Mehmet Ali (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, s.541-567.
- ZABCI, Filiz (2013b). "Thomas Hobbes: Devlet Ya Da Ölümü Tanrıya Övgü", *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, Ağaogulları, Mehmet Ali (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, s.427-455.
- ZURCHER, Erik Jan (2014). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, (Çev. Yasemin Saner), İstanbul: İletişim Yayınları.
- (<http://www.ajanshaber.com/turgut-ozaldan-cok-carpici-baskanlik-sistemi-yorumu-haberi/184439>, 11.07.2016)
- (<http://www.aksam.com.tr/siyaset/hedef-baskanlikla-istikrar/haber-464779>, 12.07.2016)
- (http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/04/150408_erdogan_baskanlik_sistemi, 13.07.2016).
- (http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/08/150814_erdogan_sistem, 14.07.2016)
- (http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/01/160106_erdogan_baskanlik, 15.07.2016)
- (<http://www.cnnurk.com/2013/dunya/05/17/erdogandan.baskanlik.sistemi.aciklamasi/708363.0/index.html>, 13.07.2016)
- (http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/137592/Demirel_baskanlik_sistemini_degerlendirdi.html, 10.07.2016)
- (<http://www.haberler.com/cumhurbaskani-erdogan-dan-yeni-anayasa-8106529-haberi/>, 15.07.2016)
- (<http://www.haberler.com/erdogan-iskele-sancak-ta-merak-edilen-sorulari-6312060-haberi/>, 12.07.2016)
- (<http://www.radikal.com.tr/politika/erdogan-baskanlik-sistemine-karsiymis-1087946/>, 12.07.2016)